Kom verder

SAXION

Kenniscentrum Leefomgeving

Bijlagenrapport economie van de groene ruimte Deventer

Trends en ontwikkelingen

Copyright© 2013 by Saxion University of Applied Sciences.
All rights reserved. No part of this article may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic of mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the authors.

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Deventer
Auteur(s): G. Lier
Lectoraat Duurzame Leefomgeving
Registratienummer: 1872-4418 15/16
Saxion Kenniscentrum Leefomgeving

Deventer, augustus 2013

Inhoudsopgave

Hfd 1 Achtergrond en werkwijze en bronnen 3
Par 1.1 Achtergrond 3
Par 1.2 Werkwijze en bronnen 3
Hfd 2 Trends en ontwikkelingen economie van de groene ruimte 6
Par 2.1 Inleiding 6
Par 2.2 Trends internationaal 6
Par 2.3 Technologische vooruitgang 6
Par 2.4 License to produce beleid, verantwoordelijkheid voor de sector, alternatieve landbouw en de markt 8
Par 2.5 Gemeenschappelijk landbouw beleid en vergroeningseisen 10
Par 2.6 Mestbeleid 11
Par 2.7 Demografie 14
Par 2.8 Omgevingsbeleid 14
Par 2.9 Subsidies van hogere overheden 15
Par 2.10 Multifunctionele landbouw en verblijfsrecreatie 20
3.11 Synergie-effecten op gebiedsniveau, maar wat is het optimale gebied? 24
Bijlage 1 Grondeigendommenkaart van Loo 29
Bijlage 2 Vlekkenkaart agrarische bedrijven zonder economische potentie 30
Bijlage 3 Kaart omtrent de aanwezige bedrijvigheid in Loo 31
Bijlage 4 Kaart aangaande de oude landgoederen in de gemeente Deventer 32
Bijlage 5 Kaart omtrent de Groene en Blauwe diensten in de gemeente Deventer 33
Bijlage 6 Financieringsmodellen 34
Bijlage 7 Verdienmodellen 36
Bijlage 8 Categorisering van de bedrijvigheid in het buitengebied op basis van de BIRO 39
Bijlage 9 Multifunctionele Landbouw in Deventer 43

Hfd 1 Achtergrond en werkwijze en bronnen

Par 1.1 Achtergrond

De Plattelandswerkplaats Salland, onderdeel van het Kenniscentrum Leefomgeving van Saxion, heeft van de gemeente Deventer opdracht gekregen om onderzoek te doen naar de economie van de groene ruimte van Deventer. Met de economie van de Groene Ruimte wordt bedoeld het grondgebied dat niet gerekend wordt tot de bebouwde omgeving van de dorpen en de steden. In de praktijk betekent dat voor de gemeente Deventer het totale grondgebied minus de bebouwde kommen van Deventer, Diepenveen, Schalkhaar en Lettele. Het kleine dorp Okkenbroek en de buurtschappen worden wel in het geheel gerekend tot de groene ruimte. Het onderzoek kent drie onderdelen:

- Nieuwe financiële beheersvormen;
- Nieuwe verdienmodellen algemeen en in het bijzonder vergroten van marges in de melkveehouderij;
- Sluiten van kringlopen (mineralen en energie)

Ten behoeve van de onderzoeken zijn allereerst relevante trends en ontwikkelingen die spelen in de economie van de groene economie in beeld gebracht. Het gaat veelal om trends en ontwikkelingen die in z'n algemeenheid aan de orde zijn voor het landelijk gebied in Nederland. Telkens is wel geprobeerd de trends en ontwikkelingen zo goed mogelijk te vertalen naar de situatie in Deventer.

Par 1.2 Werkwijze en bronnen

Per paragraaf is aangegeven wat de werkwijze is geweest of waar althans de informatie van afkomstig is waarop de tekst is gebaseerd.

Onderwerpen (gekoppeld aan de paragrafen)	Literatuurstudie	Overig
Trends internationaal	Kaufmann in Harpers, juli 2010 Artikelen in vakblad 'De Boerderij', 2012 en 2013 Artikelen van onder andere kredietbeoordelaar Atradius en Bond Beter Leefmilieu (Be)	
Technologische vooruitgang (landbouw)	LEI-WUR, 2011 over schaalvergroting Artikelen in vakblad: ' De Boerderij'	Gesprekken met agrariërs
License to produce, verantwoordelijkheid voor de sector, alternatieve landbouw	Algemeen: artikelen en rapporten afgelopen 15 jaar. Artikelen vakblad De Boerderij 2012 en 2013 Artikelen Landwerk Bouwt voort op eerder onderzoek door Kenniscentrum Leefomgeving van Saxion	Bezoeken en interviews: landbouwbedrijven, multifunctionele landbouwbedrijven en streekwinkels. Bijwonen bijeenkomst Netwerkplatteland
Gemeenschappelijk landbouwbeleid en vergroeningseisen	Algemeen: artikelen en rapporten afgelopen 15 jaar. Artikelen vakblad De Boerderij 2012 en 2013 Artikelen Landwerk WUR, 2011, over gevolgen aanpassingen GLB	Bijwonen bijeenkomsten: netwerkplatteland over GLB Bijwonen presentatie onderzoek Pratensis over vergroeningseisen in Salland

	Pratensis, 2013, onderzoek naar gevolgen en kansen vergroeningseisen voor Salland	
Mestbeleid	Panbureau Leefomgeving: evaluatie mestbeleid Cijfers CBS-LEI	
Demografie	Provincie Overijssel, 2013, Bevolkingsontwikkeling: krimp of groei, web-site www.overijsssel.nl Primos, 2011, prognose 2011	Bijwonen van serie bijeenkomsten vanuit de provincie over bevolkingskrimp in 2011, Krimpagenda Overijssel
Omgevingsbeleid	Provincie Overijssel, 2009, werkboek KGO. Gemeente Deventer, Bestemmingsplan buitengebied (definitief, maar niet Artikelen vakblad De Boerderij 2012 en 2013 Artikelen Landwerk	In de periode 2011-2013 vinden er bij het Kenniscentrum Leefomgeving van Saxion veel onderzoeken plaats naar vormen van ontwikkelingsplanologie. De kennis wordt gebruikt voor dit rapport. Er is onder andere verschenen het rapport: Overijssel op weg naar ontwikkelingsplanologie.
Subsidies van hogere overheden	LEADER Ontwikkelingsplan 2007-2013 Gebiedsprogramma Salland en 'Het bestuursconvenant Salland' Artikelen in Landwerk en in de Boerderij Provincie Overijssel, 2011, Uitvoeringsbesluit Subsidies EU-project PLUREL over peri-urbane zones Netwerkplatteland houdt er een logboek op na: LogboekPOP3	Schrijver maakt zelf deel uit van de Plaatselijke Groep van Leader. Bijwonen bijeenkomst Netwerkplatteland
Multifunctionele landbouw en verblijfsrecreatie	Artikelen Landwerk en De Boerderij. Veel informatie is afkomstig van de Taskforce Multifunctionele landbouw. Bouwt voort op kennis eerdere onderzoeken Saxion Kenniscentrum Leefomgeving. www.monitorvrijetijdstoerisme.nl www.Sallandnatuurlijkgastvrij.nl	
Synergie-effecten op gebiedsniveau, maar wat is het optimale gebied?	Afstudeerrapport over Dealmaking Rapport van De Groot en Van Paridon over Knooperven (2003) Modulebeschrijvingen van de mix to the max methode Web-site DLG over vrijwillige kavelruil Olst-Wesepe.	Als begeleider bij afstudeeropdracht over dealmaking hebben gesprekken plaatsgevonden met medewerker van de gemeente Tubbergen. Als begeleider van stage bij de Dienst Landelijk Gebied hebben er gesprekken plaatsgevonden met direct betrokken bij nieuwe vormen van kavelruil 'Verkavelen voor groei'. In Salland is er gesproken met de gebiedscoordinator. Bijwonen lezing over knooperven Schrijver van dit rapport heeft tezamen met Kuiper de methodiek Mix to the max geintroduceerd in het onderwijs.

In bijlagen 1 t/m 5 van dit ‘Bijlagenrapport’ zijn kaarten opgenomen die gebruikt kunnen worden bij vervolgonderzoek ten behoeve van de ontwikkeling van de economie van de groene ruimte van de gemeente Deventer. Bijlage 6 is een overzicht van Financieringsvormen en bijlage 7 is een overzicht van verdienmodellen. Voor beide overzichten geldt dat de gebruikte indelingen later in de afzonderlijke rapporten zijn gewijzigd ten behoeve van leesbaarheid en een goed overzicht. De schema’s kunnen derhalve worden beschouwd als tussenproducten. Bijlage 8 geeft de getallen die ten grondslag liggen aan de geaggregeerde getallen die zijn gebruikt in het rapport ‘Nieuwe verdienmodellen’. Bijlage 9 geeft een beschrijving van een groot deel van alle multifunctionele landbouwbedrijven in de gemeente Deventer (geprobeerd is om ze allen in beeld te krijgen)

Met dank aan student Jens Oolthuis voor de ondersteuning en het zijn van een verbindende schakel tussen mij en de gemeente. Andere mensen worden in een later stadium bedankt.

Hfd 2 Trends en ontwikkelingen economie van de groene ruimte

Par 2.1 Inleiding

Tien onderwerpen vormen de kapstok aan de hand waarvan de trends en ontwikkelingen in beeld zijn gebracht. De werkwijze en de gebruikte bronnen zijn in par. 1.2 toegelicht.

Par 2.2 Trends internationaal

Afhankelijkheid van de Nederlandse landbouw aan de wereldmarkt wordt groter. Ontwikkelingen op wereldmarkten gaan gepaard met grote fluctuaties die voor een deel ook weer gevoed worden door speculaties. Er wordt ook wel gezegd dat partijen in staat zijn dalen en pieken te organiseren[1]. De fluctuaties worden versterkt door de snelheid waarmee er via internet wereldwijd op kan worden gereageerd.

Structureel is er sprake van de toenemende vraag vanuit de zogenaamde BRIC-landen, Brazilië, Rusland, India en China. De toenemende vraag wordt veroorzaakt door een toename van de welvaart wat er toe leidt dat mensen meer gaan consumeren en ook meer vlees te gaan consumeren. De exportgroei[2] in de categorie land, tuinbouw en visserij is in 2012 15% geweest en in 2011 10%. Voor het jaar 2013 wordt een exportgroei verwacht van 13%. In de categorie voeding, drank en tabak zijn de verwachtingen nog hoger, 15%. Interessant om te constateren is dat in 2012 32% van de exporterende bedrijven van plan is om nieuwe markten buiten Europa te betreden, maar dat 47% het heeft gedaan. De toename van de vraag naar grondstoffen en landbouwproducten heeft voor de Nederlandse landbouw ook een keerzijde doordat het geïmporteerde veevoer duurder wordt. De niet-grondgebonden bedrijven hebben daar veel last van, maar ook voor de grondgebonden melkveehouderij geldt dat er veel veevoer van elders wordt ingekocht.

De euforie om in landbouwproducten de oplossing van de energieproblematiek te zien lijkt voorbij. Het blijkt dat energieopwekking via energiegewassen een niet-milieuvriendelijk alternatief is. De streefwaarde voor bijmenging van biobrandstoffen voor het jaartal 2020 is onlangs door de EU verlaagd tot 5% (was ooit voor Nederland op 14% gesteld). Ondertussen hebben de energiegewassen zich al een belangrijke positie verworven. Van de maisproductie over de gehele wereld wordt nu 15% gebruikt voor bio-ethanol, in de Verenigde Staten is dat voor 40% het geval[3]. De grootschalige benutting van schaliegas zoals dat zich nu afspeelt in de VS wordt gezien als een gamechanger. Verondersteld mag worden dat de behoefte aan energie uit landbouwgewassen zal afnemen.

Wereldwijd dreigt er een tekort aan mineralen, m.n. fosfaat (maar ook zink en seleen), ten behoeve van de landbouwproductie. Het zal leiden tot prijsstijgingen, te meer daar het aantal producerende landen beperkt is. Zoals wel vaker het geval, zal ook nu gelden dat de echte tekorten zich eerst voordoen in de armste landen.

Par 2.3 Technologische vooruitgang

In de melkveehouderij in Nederland heeft zich in de periode 1990-2008 een verdubbeling voorgedaan van de omvang in nge (52 naar 106). Het aantal koeien is minder gestegen van 43 naar 75. De toename van de productie per koe van 6000 naar 8000 kg per jaar zorgt er voor dat de melkproductie wel is verdubbeld. De bedrijfsgrootte in hectares is toegenomen van 24 naar 45. Het aantal melkveebedrijven in Nederland is in de periode 1990-2008 gedaald van 39.600 tot 18.600[4].

[1] Kaufman F., 'The food bubble, How Wall Street starved millions and got away with it', in Harpers, juli 2010
[2] Atradius (exportkredietverzekeraar namens de overheid) en Fendex (exportvereniging), Trends in Export 2013, voorjaar 2012
[3] www.bondbeterleefmilieu.be, geraadpleegd 17 april '13
[4] LEI Wageningen UR, Schaalvergroting in de landbouw, effecten bij veehouderij en glastuinbouw, feb 2011

Technische vooruitgang en schaalvergroting gaan hierbij hand in hand. Onderstaand overzicht laat zien dat er een sterke relatie is tussen omvang van het bedrijf en de economische resultaten. Het moderniteitcijfer laat zien dat omvangrijke bedrijven ook vaker moderne bedrijven zijn.

Tabel	Melkproductie, rentabiliteit, modeniteit, %zonder opvolger en gem nge per ha naar 4 grootteklassen, jaar 2008					
Klasse (ton melkproductie)	**Melkproductie (ton)**	**Rentabiliteit (%)**	**Kostprijs (euro per 100 kg melk)**	**Moderniteit**	**% zonder opvolger**	**Gem nge per ha**
0-400	294	74	56	32	71	2,24
400-900	625	89	47	36	35	2,49
900-1350	1073	100	42	42	22	2,70
>1350	1868	102	39	49	20	3,03
Uitleg van de begrippen: Rentabiliteit: opbrengst per 100 euro kosten Moderniteit: verhouding vervangingswaarde boekwaarde						
Bron: informatienet in het rapport: LEI Wageningen UR, Schaalvergroting in de landbouw, effecten bij veehouderij en glastuinbouw, feb 2011						

Het schema laat zien dat schaalvergroting en de bijbehorende technische vooruitgang lonen. Technische vooruitgang doet zich voor in robotisering of andere moderne melksystemen, (arbeids-)efficiënte systemen voor het bewerken van het land en het aanvoeren van het voer. Daarnaast zijn moderne technieken gericht op het verhogen van het rendement van dieren (incl. levensduur), planten, mineralen en bestrijdingsmiddelen. Schaalvergroting en technische vooruitgang maken het ook mogelijk om op een efficiënte wijze te voldoen aan milieueiseneisen en eisen ten aanzien van dierenwelzijn. Over het algemeen geldt dat grote bedrijven het land intensiever gebruiken, zie de tabel bij de kolom gemiddelde nge per ha. Dat betekent ook dat ze gemiddeld genomen grotere mineralenverliezen per ha kennen. Aan de andere kant is het ook weer zo dat er zich bij de grote bedrijven verhoudingsgewijs meer bedrijven bevinden met emissiearme stallen. Afgelopen jaren hebben melkveehouders veel geïnvesteerd in energieopwekking op het bedrijf.

Verwacht mag worden dat de trends en ontwikkelingen ten aanzien van technische vooruitgang en schaalvergroting zich ook de komende jaren blijven voor doen. De opheffing van de melkquotering en het verscherpen van de mestregels zullen de agrarische sector stimuleren om nog sneller tot aanpassingen te komen. De eis om al dan niet gezamenlijk met andere boeren mestverwerking te realiseren nopen tot snelle aanpassingen.

Staatsecretaris Dijksma (interview 5 feb in De Boerderij) heeft de melkveehouderijsector uitgedaagd om te komen met plannen die garanderen dat er voldoende mestverwerkingscapaciteit komt. Is dit niet het geval dan zullen er dierrechten moeten worden ingevoerd.

Interessante vragen voor de lange termijn betreft de economische noodzaak tot schaalvergroting en of er sprake is van een economisch optimum die voor een grote groep bedrijven geldt. Technische vooruitgang kan er ook toe leiden dat bepaalde technieken ook voor kleine bedrijven bereikbaar worden. Voor kleine en middelgrote melkveebedrijven met een grote huiskavel geldt altijd nog het efficiëntievoordeel dat een groot deel van het voer dicht bij de koeien gewonnen kan worden en dat gemakkelijk kan worden voldaan aan eisen tot weidegang. En in tegenstelling tot 25 jaar geleden is de norm dat er in een gezin twee inkomens zijn, waarvan het ene inkomen vaak van buiten de boerderij afkomstig is (Persoonlijke waarneming, moeilijk om harde gegevens over te vinden).

Voor intensieve veehouderij is de economische noodzaak tot schaalvergroting en toepassing van moderne technieken groter doordat het voer sowieso van elders moet worden aangevoerd moet worden en er minder bewerkingen per dier nodig zijn.

De plannen om via wetgeving de maximumomvang van verschillende landbouwbedrijven vast te leggen zijn gepresenteerd. De vereiste overeenstemming om deze wetten aangenomen te krijgen lijkt voorlopig niet aanwezig.

Par 2.4 License to produce beleid, verantwoordelijkheid voor de sector, alternatieve landbouw en de markt

Wil de traditionele landbouw op termijn het economisch goed kunnen blijven doen dan zal ze het maatschappelijk recht moeten behouden om te mogen produceren. Bedoeld wordt dat de inwoners/consumenten uit de voeten kunnen met de wijze van produceren en de geproduceerde producten. Een korte opsomming van aandachtspunten volgt: effecten op mens en milieu van bestrijdingsmiddelen, mineralen in het grondwater, mineralen in het oppervlaktewater, verzuring, geur vanuit de bedrijfsgebouwen, fijnstof, dierenwelzijn op de boerderij, dierenwelzijn op transport, dierenwelzijn in het slachthuis, gebruik grote hoeveelheden antibiotica voor preventie, verspreiding ziekten, hoge kosten en overig maatschappelijk leed i.v.m. dierziekten, verdroging van natuurgebieden, wateroverlast, aantasting van landschappelijke schoonheid en afname biodiversiteit. Opvallend is dat aan de ene kant het lijkt alsof allerlei problemen ondertussen onder controle zijn, maar dat er telkens weer allerlei kwesties spelen die de consumenten doen twijfelen, zo zijn er de uitbraken van dierziekten, de discussie rondom de plofkip, het antibiotica gebruik en de affaire van het paardenvlees verwerkt in het rundvlees.

De maatschappij reageert op verschillende manieren:

1. Beleid en wetgeving vanuit het rijk;
2. De sector neemt de verantwoordelijkheid;
3. Alternatieve landbouw;
4. Druk vanuit de consument, al dan niet aangespoord door actiegroepen, leidt tot aanpassingen bij het grootwinkelbedrijf en bij de agrarische sector.

Ad 1) Beleid en wetgeving
In een ingewikkeld samenspel tussen de vier overheidslagen van de EU tot de gemeente met daar tussen in het rijk en de provincie is er veel beleid ontwikkeld en zijn er veel regels ingevoerd om de productie van voedsel in goede maatschappelijke banen te leiden. Periodes van meer en minder succesvol sturen wisselen elkaar af. Een aantal bestrijdingsmiddelen is van de markt verdwenen, in het kader van het mestbeleid is veel geregeld, de batterijkip is verdwenen, varkens krijgen meer ruimte en er wordt zwaar gestuurd op de plekken waar de varkensbedrijven zich mogen vestigen en mogen uitbreiden. Vanuit het gemeenschappelijke landbouw beleid van de EU is een nieuwe vorm van sturing in gebruik genomen. Ontvangers van inkomenstoeslagen moeten zich houden aan de uitgangspunten van Goede Landbouw Praktijk (GLP) en in het engels GAP (Good Agricultural Practice). Vanaf 2015 wordt de koppeling tussen de hoogte van de toeslagen en het leveren van maatschappelijke/landschappelijke tegenprestaties nog nadrukkelijker ingezet (wordt nog speciaal aandacht aan besteed).

Ad 2) De sector neemt de verantwoordelijkheid. De landbouwsectoren en de Nederlandse overheid zijn lange tijd innig vervlochten geweest in de productschappen. In het jaar 2012 zijn de productschappen opgeheven. Productschappen hebben er voor gezorgd dat de landbouwsectoren, ondersteund door de overheid (wettelijke maatregelen), zelf veel verantwoordelijkheid hebben kunnen nemen. In de huidige tijd wordt er nog steeds veel verlangd van ‘de sectoren’, bijvoorbeeld als het gaat om de mestverwerking die er de komende jaren moet komen. Het is moeilijk

voorstelbaar op welke wijze 'de sector' deze verantwoordelijkheid kan pakken. Als er geen goede sturingsinstrumenten ter beschikking staan is het moeilijk om gezamenlijk tot actie over te gaan bij zo veel deelnemers (de afzonderlijke agrariërs). De affaire met het paardenvlees vermengd met koeienvlees toont aan dat systemen bedacht door 'de sector' om iets dergelijks te voorkomen niet goed werken. Ook gesprekken met de melkveesector over de verplichting tot het weiden van koeien kennen weinig resultaten.

Ad 3) Alternatieve landbouw. Al meer dan 20 jaar is er in Nederland een groep consumenten die er bewust voor kiest om geheel of gedeeltelijk biologisch te eten. Het gaat om ongeveer 1% van de markt. Producten worden voor een deel gekocht direct bij boeren aan huis, via abonnementen op afhaaladressen bezorgd, in natuurvoedingswinkels en in steeds grotere mate vindt de aankoop plaats bij de supermarkten. Opvallend is dat in midden Europese landen als Duitsland en Oostenrijk de ecologische voeding een groter aandeel van de markt heeft. In Nederland is de afgelopen jaren wel sprake van een behoorlijke groei. Er is wel een verschuiving gaande binnen de alternatieve landbouw (zelfs zo dat de term alternatieve landbouw verouderd lijkt). Sprak men in Nederland tot voor kort over biologische of ecologische productie (ooit werd ook de term biologisch dynamisch gebruikt) en was streekproductie nauwelijks een item, is de laatste jaren de aandacht komen te liggen bij streekproductie en ook de term stadslandbouw is erg in zwang. Streekproductie heeft vaak ook een imago van milieuvriendelijk en is dat soms (of vaak) ook, maar er worden over het algemeen geen harde garanties geboden als er niet expliciet sprake is van een gecertificeerd biologisch keurmerk. Aan de andere kant is het zo dat als het gaat om het aantal voedselkilometers streekproducten mits in de eigen streek verkocht[5] het in ecologisch opzicht alleen om die reden het al goed doen. De milieuclaim van het biologische product staat als gevolg van de grote afstanden die worden afgelegd tegenwoordig ter discussie[6]. Kortom, er is een tendens van ecologische naar streekproductie. De traditionele supermarkten houden de trends ten aanzien van alternatieve voeding erg goed in de gaten. De aanwezigheid van ecologische dan wel streekproducten kan een reden zijn voor consumenten om voor een bepaalde supermarkt te kiezen. Echter, het is gezien de kleine hoeveelheden en de aard van het produceren in de alternatieve landbouw niet gemakkelijk te voldoen aan eisen ten aanzien van gegarandeerde hoeveelheden van een gegarandeerde kwaliteit waarmee supermarkten over het algemeen werken. Zodra, de alternatieve landbouw daar wel aan die eisen kan voldoen bestaat er de mogelijkheid om meer af te zetten bij de grote supermarktketens.

Rationalisering van de productieprocessen en het opzetten van professionele collectieve collectie en distributiesystemen zijn uitdagingen die tegenstrijdig zijn of lijken met alternatieve landbouw. Wil de alternatieve landbouw zich verder ontwikkelen zullen er nog enkele slagen moeten worden gemaakt. Wouter Jan van der Schans, deskundig op het gebied van stadslandbouw, laat weten[7] dat uiteindelijk heel veel mensen toch ook weer gaan voor gemakkelijk en niet te duur. Gezocht zal moeten worden naar combinaties waarbij het zowel mogelijk is om het 'goede gevoel van een streekproduct' te combineren met efficiëntie. De mogelijkheid om de producent te kunnen bezoeken (dan hoeft het nog niet eens te gebeuren) kan al een gewenst effect hebben.
Hoe dan ook is de uitdaging voor de alternatieve landbouw om veel aandacht te schenken aan geavanceerde distributiesystemen. Het is de vraag wat de omvang van een regio moet en kan zijn. Hebben we het over het buitengebied van de gemeente Deventer of zou het kunnen gaan om oost Nederland. Het lijkt voor de hand dat daarin ook gevarieerd kan worden al naar gelang de wensen en mogelijkheden. In Engeland is er het aansprekende voorbeeld van de Keelham farmshop, waarbij in 6 jaar tijd van scratch een grootschalige streekweidewinkel is ontstaan met een omzet van 6

[5] Mits in de eigen streek verkocht is een belangrijke toevoeging, omdat er ook sprake is van een categorie waarbij de naam van de streek het verkoopargument om het product te verkopen in andere streken, denk aan de Franse kaasjes.
[6] Interview Gert Jan Jansen van de Hof van Twello op 5 okt 2012
[7] Lezing tijdens bijeenkomst van Netwerkplatteland 2011

miljoen pond per jaar[8]. De streek is daarbij bijna net zo groot als half Nederland. In de omgeving van Munchen heeft het samenwerkingsverband Unseres land zich een heel sterke positie verworden in supermarkten in Munchen. Interessant van dit initiatief is dat er kan worden gekozen uit streek-niet-ecologische en streek-wel-ecologische producten. Ook hier dus weer een afweging: enerzijds het belang van grote volumes en dus een grote regio en anderzijds befietsbare afstanden i.v.m. de beleving van het streekproduct. Een Nederlands concept Willem en Drees probeert via goed verspreide distributiepunten daar een middenweg in te vinden.

Ten slotte, alternatieve landbouw gaat in de praktijk vaak goed samen met andere vormen van multifunctionele landbouw zoals zorg en recreatie. Slimme combinaties bieden extra kansen voor gezonde exploitaties met name in stadsrandgebieden zijn de potenties voor slimme combinaties hoog[9].

Ad4) Druk vanuit de consument, al dan niet aangespoord door actiegroepen, leidt tot aanpassingen bij het grootwinkelbedrijf en bij de agrarische sector.
De plofkip is uit winkel gehaald. De kip mag er nu twee weken langer over doen om slachtrijp te worden. De verwijdering van de plofkip uit de winkel is een gevolg van een dreigende consumentenboycot en imagoverslechtering bij enkele grote supermarktconcerns.
De actiegroep Lekker Dier heeft handig ingespeeld op de economische gevoeligheden bij de bedrijven. Het grootwinkelbedrijf doet er veel aan om te voorkomen dat ze geassocieerd wordt met maatschappelijke wantoestanden. De supermarkten gaan daarom graag in zee met toeleveranciers die kunnen aantonen dat er geen maatschappelijke problemen te verwachten zijn (maatschappelijk verantwoord ondernemen). Dergelijke eisen vanuit de supermarkten winnen steeds meer aan kracht. De landbouwbedrijven doen er goed aan om serieus werk te maken van het maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Par 2.5 Gemeenschappelijk landbouw beleid en vergroeningseisen

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie gaat terug tot 1957. Het doel was boeren een redelijk inkomen te bieden en consumenten moesten verzekerd zijn van voldoende voedsel (twee belangrijkste van de vijf doelen). Het GLB bestaat uit 2 pijlers. Onder pijler 1 vallen de Inkomensondersteuning en het Markt- en prijsbeleid. Onder pijler 2 valt het POP (Plattelands Ontwikkelingsprogramma), zie par 2.9.

In het jaar 2003 heeft de EU er voor gekozen om de financiële ondersteuning voor agrariërs los te koppelen van de omvang van de productie. Vanaf dat jaar is als gevolg van de overschotproductie[10] de prijsondersteuning (minimumprijzen voor landbouwproducten voor de producenten) vervangen door vormen van directe inkomenssteun. De hoogte van de inkomenssteun is gebaseerd op de steun die boeren gemiddeld per ha per gewas (of per dier) verkregen in de tijd van de prijsondersteuning vermenigvuldigd met het aantal productiefactoren (ha's of dieren). Echter, de kosten van het huidige systeem van inkomenstoeslagen op basis van historische productiecijfers zijn nog steeds hoog. Bijna de helft van het EU-budget gaat er aan op.
Politiek wordt het moeilijk te verantwoorden dat eigenaren van grote boerenbedrijven en andere grootgrondbezitters grote bedragen aan inkomenssteun krijgen zonder dat er tegenprestaties worden geleverd.

De Europese Unie (EU) gaat per 1 jan 2015 het gemeenschappelijk landbouwbeleid opnieuw ingrijpend wijzigen. Belangrijke economische en bestuurlijke redenen hiervoor zijn de voortschrijdende liberalisering van het mondiale handelsklimaat, de uitbreiding van de Europese

[8] Lezing van de ondernemer Victoria te Bradford in het kader van EU-project SURF, 2011
[9] Lier en De Bruijn, Economische effecten stadsrandgebied, 2011
[10] In de jaren 80 verschijnt het WRR-rapport met de veelzeggende titel 'Het Europese landbouwbeleid voorbij de scheidslijn van zelfvoorziening', door Meester en Strijker

Unie in oostelijke richting, de doelstelling van de EU om milieuzorg in de gehele regelgeving te verwerken, en de toenemende aandacht van de consument voor voedselveiligheid, voedselkwaliteit en dierenwelzijn. Daarnaast moet het GLB zich ook aanpassen aan verdere decentralisatie en streven naar meer transparantie en eenvoudiger voorschriften. De consequenties verschillen per gebied, per sector en per bedrijf. De wijziging houdt in dat voor bijna alle gebieden een basispremie gaat gelden van 250 euro per ha. ER wordt gesproken over een flat-rate, omdat de premie gelijk is voor al het land[11]. De basispremie kan worden aangevuld met een vergroeningspremie als de agrariër voldoet aan vergroeningsmaatregelen. Het niet voldoen aan de vergroeningseisen zou er ook nog toe kunnen leiden dat er een aftrek van 30% plaatsvindt van de basis premie (korting van 30% is 63 euro).

De vergroeningseisen zijn:

1. Handhaven van permanent grasland;
2. Gewasdiversificatie op bouwland;
3. 7% natuurlijke inrichting op bouwland

De eisen zijn in eerste instantie bedoeld voor alle agrariërs afzonderlijk. Het ziet er nu (najaar 2012 is dat bekend geworden) naar uit dat ook op gebiedsniveau aan doel nr. 3 kan worden gewerkt. De gebiedspartijen in Salland (Landbouw, Water, Natuur & Landschap, Gemeenten en de Provincie) willen daar in het kader van het project dat is genoemd, Salland deal, werk van maken. In het onderzoek 'Het nieuwe GLB ter versterking van het groenblauwe netwerk in Salland'[12] (maart 2013) is aan de hand van verschillende beleidsscenario's nagegaan wat de mogelijkheden zijn.

In 2010 en 2011 is door de WUR voor vier andere gebieden in Nederland onderzoek gedaan naar het effect van net nieuwe GLB. De meest opvallende uitkomsten van het rapport 'Meer groei dan vergroening: mogelijke gevolgen GLB 2014-2020 voor melkveehouders en akkerbouwers' [13]zijn:

- Andere aanpassingen in het GLB, bijv, afschaffing van melkquotering, hebben grotere invloed op het toekomstig gedrag van agrariërs dan de aanpassingen die plaatsvinden in het kader van het 'nieuwe GLB-beleid' (flat-rate en vergroening).
- Schaalvergroting blijft in alle gebieden een belangrijke strategie

Het is de bedoeling de melkquotering in 2015 af te schaffen. De staatssecretaris van landbouw Sharon Dijksma laat in het voorjaar van 2013[14] weten dat ze zonder milieugaranties van de sector (geen toename van de mestproblematiek) overweegt dierrechten[15] in te voeren in de melkveehouderij en de dierrechten voor de intensieve veehouderij te handhaven.

Par 2.6 Mestbeleid

Nederland voert al 25 jaar mestbeleid om de emissies van stikstof en fosfor naar het milieu te verminderen en daarmee de milieukwaliteit te verbeteren. Via productierechten wordt de mestproductie binnen de varkenshouderij en pluimveesector beheerst. De Europese melkquotering zorgt indirect voor beheersing van de mestproductie in de melkveehouderij. Er zijn voorschriften voor de hoeveelheid stikstof en fosfaat die met meststoffen mogen worden toegediend en voor de

[11] Er wordt gesproken over hogere premies, een zogenaamde top-up, voor extensieve landbouwgebieden in het westelijk veenweidegebied en nabij Natura 2000 gebieden.
[12] Onderzoeksbureau Pratensis heeft het onderzoek gedaan in opdracht van de gebiedspartijen.
[13] Zijlstra e.a. (WUR), 2011, 'Meer groei dan vergroening, Mogelijke gevolgen GLB 2014-2020 voor melkveehouders en akkerbouwers. ' Het onderzoek brengt de mogelijke gevolgen in kaart voor vier extreme regio's: Veenkoloniën, akkerbouwers, Oost Noord Brabant, intensieve melkveehouders, Westelijk veenweidegebied, melkveehouders en Oostelijke zandgronden rond Natura 2000-gebieden, melkveehouders.
[14] Interview in De Boerderij van 5 feb 2013
[15] Het invoeren van dierrechten houdt in dat het maximaal aantal dieren per bedrijf afhankelijk is van het aantal rechten waarvoor de agrariër beschikt.

wijze en periode van aanwending van deze meststoffen. Ammoniakemissie uit stallen en tijdens het uitrijden is aan regels gebonden[16].

De nitraatrichtlijn vanuit de EU, inhoudende dat er niet meer dan 50mg nitraat per liter in grondwater en zoet oppervlakte water aanwezig mag zijn, is sinds een jaar of tien in vergelijking met eisen ten aanzien van fosfaat het meest bepalend voor het Nederlandse mestbeleid.

De prijsverhoging van fosfor als gevolg van schaarstes op de wereldmarkt zorgen er voor dat agrariërs al uit zichzelf de neiging hebben om terughoudend om te gaan met het gebruiken van fosfaat.

Via actieprogramma's, inmiddels is de vierde gaande (2010-2013), probeert de Nederlandse regering te voldoen aan de Nitraatrichtlijn en aan andere eisen vanuit het mestbeleid[17]. De belangrijkste wijzigingen in de wettelijke maatregelen sinds 2006 zijn:

- Opheffen van de regionale compartimentering in het stelsel van productierechten per 2008 (in april 2010 weer ingesteld). Toelichting: In Nederland mocht er gedurende een periode gehandeld worden in productierechten tussen de verschillende gebiedsdelen. Dat zorgde er voor dat zuid Nederland nog meer productierechten kreeg.
- Verlaging van de stikstofgebruiksnormen voor bepaalde gewassen (een gebruiksnorm geeft aan de hoeveelheid die per ha per jaar mag worden aangewend);
- Verlaging van de gebruiksnormen voor fosfaat;
- Invoering van het stelsel van gedifferentieerde gebruiksnormen voor fosfaat per 2010. Toelichting: Gedifferentieerd in de zin dat de gebruiksnorm afhankelijk is van de hoeveelheid fosfaat in de bodem;
- Verhoging van de wettelijke stikstofwerkingscoëfficiënt van enkele dierlijke soorten Toelichting: Niet alle stikstof uit dierlijke mest is het jaar van aanwending beschikbaar voor de grond. Daar wordt in het beleid rekening gehouden. Het percentage dat niet wordt opgenomen kan worden aangevuld met kunstmest.
- Beperking van de uitrijperiode van mest op alle gewassen en grondsoorten;
- Uitbreiding van de mestopslagcapaciteit van 6 maanden mestproductie naar 7 maanden per jaar.

Hoewel de lijst van maatregelen over het algemeen aanscherpingen van het beleid inhouden is de jaarlijkse milieuwinst van voor 2006 als gevolg van het mestbeleid afgevlakt in de periode 2006-2013. Als het gaat om de afspraken die Nederland met de Europese Unie heeft gemaakt om te voldoen aan de nitraatrichtlijn is deze afvlakking niet verantwoord.

In 2013 geldt dat er op de zuidelijke en oostelijk zandgronden nog steeds gebieden[18] zijn die niet voldoen aan de nitraatrichtlijn van 50 mg per liter. In het zuiden ligt het gemiddelde ver boven de 50 en in het oosten ligt het gemiddelde rond de 50 mg. De verschillen per gebied en per bedrijf zijn groot. Negatieve factoren zijn: aandeel van droge voor verzuringgevoelige zandgronden, aandeel bouwland, aandeel intensieve veehouderij en slecht mineralenmanagement op bedrijfsniveau.

Interessant om te zien is dat Nederland erg ruimhartig is met het toekennen van derogatie, wat inhoudt dat er in plaats van 170 kg stikstof 250 kg mag worden gebruikt als dat niet ten koste gaat

[16] Planbureau voor de leefomgeving, 2012, Evaluatie meststoffenwet 2012, Syntheserapport

[17] De Kaderrichtlijn Water biedt de mogelijkheid maatregelen te nemen. Echter, via een in de Tweede kamer aangenomen motie (motie Van der Vlies, 2007) om extra lastenverzwaring voor de agrarische sector te voorkomen heeft de Nederlandse regering aangegeven hiervan af te willen zien.

[18] Bij de interpretatie van de nitraatrichtlijn is het niet duidelijk op wat voor schaalniveau er sprake moet zijn van het behalen van de norm van 50 mg/l: ieder meetpunt, perceel, kavel, land van een agrariër, buurtschap, regio of gebiedsdeel.

van het milieu. Voor 40% van de derogatiebedrijven op de zandgronden geldt dat ze de nitraatrichtlijn overschrijden (voor de overige bedrijven is dat in 45 % van de gevallen).

Een belangrijke verklaring voor de slechte prestaties is dat de normen zodanig zijn dat er nog steeds ruimte is om de mineralenuitstoot uit agrarische bedrijven op een legale wijze te laten toenemen. Ook is er waarschijnlijk sprake van illegaal uitrijden van mest. De hoeveelheid mineralen afkomstig van dieren is in de periode 2006-2009 zelfs licht toegenomen. Het gebruik van kunstmest is wel afgenomen. De effectieve benutting ten behoeve van de groei van gewassen (keerzijde van verspilling) van fosfor is de afgelopen jaren veel sterker toegenomen dan die van stikstof.

Het onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving heeft het Nederlandse mestbeleid vergeleken met het mestbeleid van andere landen. Hoewel Nederland het meest intensieve veehouderij land is, is het niet zo dat hier sprake is van het meeste strenge beleid. Denemarken kent een strenger beleid en dat van Vlaanderen is ongeveer even streng als het beleid van Nederland. Nederlandse bedrijven, m.n. in het zuiden kennen relatief hoge kosten i.v.m. afvoeren van mest, maar daar staat tegenover dat andere kosten in Nederland (o.a. als gevolg van een betere voedselconversie en de ligging bij de haven van Rotterdam) lager zijn.

In 2014 start het vijfde actieprogramma. Het komt er in de nieuwe periode erg op aan, omdat per 1 jan 2015 de melkquota verdwijnen en er ook sprake van is dat de productierechten in de intensieve veehouderij verdwijnen, zie paragraaf hiervoor over het gemeenschappelijke landbouwbeleid. Het toekomstig mestbeleid is door het kabinet aangekondigd in de zogenaamde Mestbrief van 28 september 2011. Er wordt gesproken over drie sporen. Spoor 1 houdt in dat agrariërs in concentratiegebied (incl.Salland) die mestoverschotten produceren er voor zorgen dat een deel van de mest wordt onttrokken aan het aanbod. Dat kan door (kostbare) vormen van mestverwerking waarbij mest wordt omgezet in producten die gelijkwaardig zijn met kunstmest en/of door het exporteren van mest. Spoor 2, verlaging van de hoeveelheid fosfaat in het veevoer en met maatregelen van spoor 3 moeten de veehouders vooraf de afzet van de geproduceerde mest geregeld hebben (dat deel van het overschot dat niet verplicht behoeft te worden verwerkt of geëxporteerd).

In de omgeving van natuurgebieden, volgens de Natuurbeschermingswet (Nb-gebieden), is sprake van aanvullend beleid i.vm. bescherming kwetsbare natuur. Het is de bedoeling dat er op korte termijn duidelijkheid komt over de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). Al tien jaar wordt hierover gesproken. Echter, het is noodzakelijk om eerst precies te weten wat de precieze natuurdoelen zijn en wat daarvoor nodig is om die te bereiken in de vorm van van beheerprogramma's. Als de beheerprogramma's bekend zijn worden ' teruggerekend' aan wat voor eisen de omliggende boerderijen moeten voldoen om het bereiken van de doelen niet in de weg te staan. De onzekerheid wat er precies moet gaan gebeuren maakt het moeilijk voor partijen om zich vast te leggen. Immers, het ecologische doel blijkt in de praktijk niet absoluut te zijn.
Er is altijd een wisselwerking tussen ecologie en economie. Indien de duidelijkheid er is, dan weten de betreffende agrariërs die alle lange tijd in onzekerheid leven over de uitbreidingsmogelijkheden en de voorwaarden waaronder dat zou mogen waar ze aan toe zijn. Als de duidelijkheid er niet komt of het valt tegen, dan kan deze kans beter gezien worden als een bedreiging.

Beleid en wetgeving gerelateerd aan het mestbeleid zoals het Besluit huisvesting (ammoniakarmestallen), wet veehouderij en geurhinder, regelgeving ten aanzien van dierenwelzijn (inclusief verbod op legbatterijen enz.) hebben de laatste jaren bijgedragen aan een versnelde opheffing van landbouwbedrijven.

Op dit moment geldt dat alleen voor bedrijven die al aangegeven hebben er binnenkort mee te stoppen dat ze per 1 jan 2014 onder voorwaarden niet hoeven te voldoen aan de strenge regels van huisvesting in het Besluit huisvesting. Volgens de landbouwmeitelling 2012 (CBS, LEI) wordt in 2012 60% van de varkens gehouden in een emissiearme stal. Voor de koeien, waar de eisen alleen voor nieuwbouw gelden, is dat 10% (twee jaar terug was dat nog 5%).

Par 2.7 Demografie

In Nederland is in 2035 naar verwachting voor het eerst na de tweede wereldoorlog sprake van een afname van de totale bevolking. De afname van het aantal huishoudens zal enkele jaren daarna plaatsvinden. Op het platteland doet zich dit omslagpunt eerder voor dan in de stad en dat geldt ook voor de perifere regio's in vergelijking met de centrumregio's in Nederland. Van vergrijzing en ontgroening en een afnemend arbeidspotentieel is nu al sprake (hoewel het oprekken van de pensioenleeftijden tot enig uitstel kan leiden als het gaat om de afname van het arbeidspotentiaal). Voor de dorpen in oost Nederland geldt dat gemeenten over het algemeen terughoudend zijn met het toekennen van woningcontingenten (of enkele woningen), omdat woningbouwprojecten in kleine kernen concurreren met grote projecten in het nabij gelegen grotere dorp of stad en omdat het bouwen voor de eigen dorpsbewoners in de praktijk niet altijd goed is te regelen. Kleine kernen met een goede woonomgeving in de nabijheid van de stad en een oprit naar de snelweg hebben qua aantrekkelijkheid een voordeel. De krimp in de gemeente Deventer doet zich later voor dan in de haar omringende gemeenten. Echter, als bij elkaar zal het er toch toe leiden dat de kleine kernen in de gemeente Deventer nu al en in de toekomst te maken hebben met krimp.

Bevolkingsopbouw in de kleine kernen is nu en zal in de nabije toekomst opvallen door de lage vertegenwoordiging van de categorie van 20 tot 35 jaar. De uitstroom van jongeren als ze gaan studeren wordt voor een deel opgevangen door de instroom van jonge gezinnen. Voor meer diepgaande analyse wordt verwezen naar de afstudeerscriptie van Jens Oolthuis met als titel 'Wonen in Loo' die parallel aan dit onderzoek tot stand komt. Veel dorpen worstelen met de vraag op welke wijze kan worden voorzien in betaalbare woningen voor jongeren in de dorpen, mede omdat nieuw bouwen nauwelijks een optie is. Ten behoeve van het dorp Loo is onderzoek gedaan naar de woningmarkt en de mogelijkheid om aan de woonwensen vanuit het dorp te voldoen met de bestaande woningen, hierbij moet vooral gedacht worden aan vrijkomende agrarische bebouwing.

Par 2.8 Omgevingsbeleid

Rond het jaar 2000 is in de Nederlandse groene ruimte een trend ingezet naar ontwikkelingsplanologie en zo nu en dat wordt er gesproken over de volgende stap, te weten ontwikkelingsplanologie. Het bestemmingsplan buitengebied (in werking getreden, nog niet onherroepelijk) van de gemeente Deventer laat of zou moeten laten zien hoe ver Deventer daar mee is. In het bestemmingsplan buitengebied worden qua hoofdindeling vier zones onderscheiden. Deze zijn: agrarisch, agrarisch met waarden-Landschapswaarden (in het vervolg: agrarisch met landschap), agrarisch met waarden -Natuur en Landschapswaarden (in het vervolg: agrarisch met natuur en landschap)[19].
Voor de drie agrarische zones geldt dat de bedrijven onder voorwaarden mogen uitbreiden. Voor nieuw vestiging van agrarische bedrijven geldt de salderingsregeling, wat inhoudt dat alleen als kan worden aangetoond dat elders het bedrijf niet of moeilijk kan worden voortgezet er toestemming kan worden verleend. Intensieve veehouderij kan zich alleen nieuw vestigen in LOG-gebieden.
Ook bij vestiging in LOG-gebieden zijn er beperkingen ten aanzien van het aantal en ten aanzien van de omvang van de bouwkavels. Elders bestaat er voor intensieve veehouders alleen als er sprake is van een sterlocatiestatus de mogelijkheid om onder voorwaarden uit te breiden.

[19] Gemeente Deventer, 2013, Bestemmingsplan Buitengebied (definitief nog niet onherroepelijk)

In het onderstaande geldt bij alle mogelijkheden die worden genoemd dat het gaat om mogelijkheden onder voorwaarden. Voor agrariërs geldt dat het gehele bouwvlak mag worden gebruikt voor het bouwen van schuren. Voor agrarisch aanverwante nevenfuncties geldt deze mogelijkheid tot een omvang van 850 m2. Voor beroepsmatige paardenhouders geldt de mogelijkheid om bij recht een manege te plaatsen. Voor nevenfuncties bij agrarische bedrijven en bij landhuizen is op een letterlijk afgemeten wijze aangegeven wat de uitbreidingsmogelijkheden zijn. Een stelsel van afwijkings- en wijzigingsbevoegdheden maakt het voor de gemeente mogelijkheid om per situatie te sturen. Hoewel de verschillen niet groot zijn, is het zo dat in de zone agrarisch meer is toegestaan dan in de zones agrarisch landschappelijk en agrarisch natuur en landschap. Ook binnen de zones is nog weer een onderscheid in deelgebieden mogelijk. Zo zijn de essen binnen de zone landschappelijk extra beschermd. In het beleid is ook nadrukkelijk opgenomen wat de mogelijkheden zijn om nieuw te bouwen bij sloop in verband met vervolgactiviteiten.

Niet in het bestemmingsplan buitengebied is opgenomen het rood voor rood beleid en het nieuwe landgoederen beleid. Deze vormen van ontwikkelingsplanologie blijven van kracht buiten het bestemmingsplan buitengebied om. Dat betekent van zelfsprekend dat de procedures bij de projecten gepaard gaan met een herziening van het bestemmingsplan. Voor zowel het rood voor rood beleid als het nieuwe landgoederen beleid geldt dat er sprake is van sterke mate van standaardisering in de regelgeving. De meer flexibele wijze van afwegen tussen ontwikkelingsrecht en maatschappelijke tegenprestaties zoals door de provincie Overijssel wordt gepropageerd in het kader van de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving is daarin (nog) niet overgenomen. Op de web-site van de gemeente worden het 'traditionele' rood voor rood beleid en het 'traditionele' nieuwe landgoederenbeleid wel geplaatst onder de noemer KGO-beleid.

Het fenomeen dat bepaalde ontwikkelen kunnen worden toegestaan als daar voldoende maatschappelijke prestaties tegen overstaan is buiten het bestemmingsplan om expliciet verwerkt in het rood voor rood beleid en in het nieuwe landgoederen beleid[20]. Echter, ook meer in impliciete vorm is het ook binnenplans verwerkt bij wijzigingsbevoegdheden, bijv. bij realisatie van nieuwe agrarische bouwvlakken, omschakeling naar intensieve veehouderij, bij omschakeling naar paardenhouderij en bij vergroten van bouwvlak tot 2 ha is een inrichtingsplan vereist. Bij de wijzigingsbevoegdheid ten behoeve van het vergroten van bouwvlak tot 2 ha wordt er expliciet bij vermeld dat de ruimtelijke kwaliteit dient toe te nemen.

Voor de (deels) economische activiteiten bio energie installaties, paardenbakken, evenementen, niet agrarische bedrijvigheid, kleinschalig kamperen en plattelandskamers is specifiek beleid ontwikkeld.

Par 2.9 Subsidies van hogere overheden

De beleidsperiode van 1 jan 2007 t/m 31 dec 2013 en de financieringsystematiek van de EU zijn leidend voor de wijze waarop de financiering en subsidiëring door hogere overheden van projecten in het landelijk gebied in de betreffende periode plaatsvinden. Er worden bij aanvang belangrijke keuzes gemaakt. De provincie wordt een kristallisatiepunt waar verschillende geldstromen bij elkaar komen. Dat geldt zowel voor het geld van de EU POP2 als voor de gelden vanuit het Rijk ILG. De provincie heeft over de besteding van het geld dat haar tot de beschikking is gesteld harde afspraken gemaakt met de Europese Unie en het Rijk.
Om flexibiliteit in te bouwen is er nadrukkelijk voor gekozen om de prestaties niet qua tijd en plek op voorhand vast te leggen, dus niet in 2010 een kulturhus in dorp x en een tien km houtwal in buurtschap y, maar het aantal kulturhuzen en het totale aantal km houtwal te realiseren tot 2013 is vastgelegd[21]. Verder creëert het in elkaar schuiven van het POP-geld en het ILG-geld voor de lagere

[20] Gemeente Deventer, www.vitaalplatteland.deventer.nl, geraadpleegd 19 aug 2013
[21] Al om wordt in 2007 deze vernieuwende aanpak als een grote vooruitgang beschouwd ten opzichte van de situatie waarbij overheden van alle projecten afzonderlijk moeten aangeven wat waar wordt gerealiseerd, wat het gaat kosten en wanneer het project precies opgeleverd gaat worden.

overheden veel duidelijkheid. Immers, lagere overheden kunnen volstaan met het sluiten van een contract met de provincie waarbij het totaal van de middelen als uitgangspunt dient. Vanuit de EU is aangegeven aan wat voor hoofdcategorieën het geld vanuit de EU qua verdeling moet worden uitgegeven. De EU onderscheidt vier assen, te weten:

- As 1. Concurrentiekracht van landbouw- en bosbouwsector verbeteren (de landbouwdoelen van de landinrichting passen daarin).
- As 2. Kwaliteit van natuur en landschap verbeteren door beheer van het platteland te steunen (natuur beheer past daarin).
- As 3. Kwaliteit van leven verbeteren op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie (sociaal economische vitalisering past daarin).
- As 4. Bottum-up plattelandsontwikkeling door locale actiegroepen (voortzetting van de Succesvolle LEADER benadering)

De provincie Overijssel heeft vervolgens deze afspraken weer door vertaald naar acht gebieden in de provincie Overijssel waar de regio's Salland en de Stedendriehoek (provinciegrensoverschrijdend) er twee van zijn. Voor het landelijk gebied in de gemeente Deventer is het beleid ten aanzien van de regio Salland bepalend. Voor de regio Salland, bestaande uit de gemeenten Deventer, Raalte en Olst-Wijhe, zijn aan de hand van het gebiedsprogramma Salland voor as 1 t/m as 3 afspraken gemaakt over de te leveren prestaties. Om tot de afspraken te komen, om er voor te zorgen dat de afspraken worden nagekomen en om de doelen tussentijds bij te stellen (als het nodig is) zijn er twee afstemmingsorganen in het leven geroepen, één op bestuurlijk niveau, het bestuurlijk gebiedsoverleg (bgo) en één op ambtelijk niveau, het aanjaagteam (ajt). Naast de gemeenten participeren de waterschappen Groot Salland en Rijn en IJssel en de coördinator van LEADER (wordt hierna op ingegaan) in het bgo en het ajt.

Voor As 4 is in het kader van de LEADER-aanpak een afzonderlijk beleidsplan, LEADER ontwikkelingsplan 2007-2013 voor Salland[22], opgesteld dat als kader dient voor projecten die gaande weg de periode van onder af uit het gebied worden aan gedragen. De hoofddoelen in het kader van LEADER Salland zijn: leefbaarheid en nieuwe economische activiteit.
De Plaatselijke Groep van LEADER Salland ondersteund door een coördinator begeleid de projecten die van onderaf worden aangedragen en adviseert de provincie het al dan niet LEADER-waardig zijn. De Plaatselijke Groep bestaat uit mensen uit het gebied, ambtenaren en bestuurders van de gemeenten en het waterschap.

Bij alle projecten in 'Het bestuursconvenant Salland 2009-2013' (januari 2009, is een nadere invulling van het gebiedsprogramma) [23]waarbij sprake is van een bijdrage van de gemeente wordt uitgegaan van vormen van co-financiering tussen gemeente en provincie.
Het bestuursconvenant laat voor de gemeente Deventer een totaal bedrag van 4.880.500 euro zien aan subsidiabele kosten. Daarvan is de bijdrage van de provincie 2.830.000 euro, van de gemeente 1.151.750 euro en van derden 898.750 euro. Niet alle bijdragen van de gemeenten zijn opgenomen in de lijst. Indien er afspraken zijn gemaakt over de bijdrage van de gemeente is het altijd zo dat de gemeente al dan niet tezamen met een derde 50% van de subsidiabele kosten voor haar rekening neemt.
Bij LEADER wordt de bijdrage vanuit POP expliciet genoemd en is het standaard zo geregeld dat het aandeel van de provincie en de gemeente ieder 25% is in de subsidiabele kosten en dat de bijdrage vanuit het POP 50% is. Per geval kan worden afgeweken van deze percentages in de zin dat besloten kan worden dat de gemeente en/of de provincie een hoge percentage bijdragen. Bij LEADER is er verder een onderscheid tussen publieke projecten waarvoor geldt dat tot 100% van de kosten kan

[22] Plaatselijke Groep Leader, 2007, Ontwikkelingsplan Salland 2007-2013
[23] Bestuurlijk Gebiedsoverleg Salland, 2007, Gebiedsprogramma en Bestuurlijk Gebiedsoverleg Salland, 2009, Bestuursconvenant

worden gesubsidieerd en private projecten (met een maatschappelijk doel) waarbij het maximaal 40% van de kosten subsidiabel is. Het harde onderscheid tussen private en publieke projecten is al gedurende periode aangepast.

Voor de projecten die in het kader van het Gebiedsprogramma Salland worden aangeduid als integrale projecten (Gooiermars in de gemeente Deventer) geldt dat de financiering voor het overgrote deel afkomstig is vanuit het ILG en POP en dat er relatief weinig financiering is vanuit de gemeente. Het gaat hierom projecten waarbij een deel van de landbouwgrond van functie verandert naar de hoofdfuncties natuur, recreatie of waterberging dan wel agrarisch met nevenfuncties (Stimuleringsregeling Agrarisch Natuurbeheer SAN, Groene en Blauwe Diensten GBD). Er vindt herverkaveling plaats en daar waar nodig worden één of meer boerderijen uitgekocht. De bijbehorende processen vergen qua uren grote inzet van DLG.
Er zijn regelingen met betrekking tot cultuurlandschap waarvoor ook geldt dat als subsidie enkel provinciaal geld wordt verstrekt. In z'n algemeenheid geldt dat voor de aankoop ten behoeve van de EHS en de kosten die gemaakt worden in het kader van de Subsidieregeling Natuur en Landschap, SNL (en de voorganger Programma Beheer) er sprake is van financiering door hogere overheden.

De subsidieregelingen die alleen van toepassing zijn op ondernemingen zijn samengebracht onder het kopje ondernemersregelingen. Het geld voor deze pMJP subsidieregelingen is afkomstig vanuit de provincie (POP, ILG) en gaat buiten de gemeentefinanciën om.

De provincie heeft ingezet op het systeem van groene en blauwe diensten24. Groene diensten houden in aanleg, achterstallig onderhoud en beheer van 'groen' op het eigen terrein of voorzieningen die er toe bijdragen dat genoten kan worden van het groen. Een blauwe dienst houdt in dat de grondeigenaar inspanningen verricht ten behoeve van de waterkwantiteitbeheersing (bijv. tijdelijke waterberging op het land).

Bij investeringen ten behoeve van aanleg en achterstallig onderhoud wordt er meteen rekening gehouden met het feit dat de twintig jaar er na onderhoud moet plaatsvinden. Fondsvorming beoogt te waarborgen dat het geld in de toekomst aanwezig is. In 2010 is in Salland de Stichting Kostbaar Salland opgericht, waardoor het in Salland mogelijk wordt vergoedingen te verstrekken aan de aanbieders van groene diensten (om het werk zelf te doen dan wel iemand in te huren die de werkzaamheden verricht). Interessant in Salland is dat naast de drie gemeenten de Stichting IJssellandschap meebetaalt vanuit het gebied.

Cofinanciering van buiten het gebied wordt vervolgens geboden via het pMJP door de provincie Overijssel. Onder het kabinet Rutte I zijn er flinke bezuinigingen op regelingen ten behoeve van het landelijk gebied aangekondigd en voor deel ook doorgevoerd. De ambities ten aanzien van de EHS zijn fors bijgesteld). Sowieso, is er de neiging om particuliere grondeigenaren een veel grotere rol te geven bij het beheer van het landschap. Het is ook onduidelijk in hoeverre er nog geld is voor nieuwe contracten in het kader van de regeling SNL (betreft over het algemeen contracten voor een periode van 6 jaar). De provincie Overijssel kiest er voor om mee te gaan met de lijn die het kabinet Rutte I uitzet om tot forse bijstellingen van het natuurbeleid te komen (het aankoopbeleid wordt stopgezet).
Integrale projecten worden verkleind of afgeblazen. Per 1 juni 2013 worden, hoewel ondertussen kabinet Rutte II is aangetreden, beoogde EHS-gebieden omgezet naar gebieden met de status Ondernemen met water en natuur, de zogenaamde ONW-gebieden. Gedeputeerde Staten zetten in op landschapsbehoud, beheer en verbetering door economische ontwikkeling.

[24] Door technische redenen, water houdt zich niet aan perceelgrenzen, en door principiële bezwaren vanuit de EU, concurrentievervalsing, zijn de blauwe diensten nog niet van de grond gekomen.

De combinatie van een andere kijk op het landelijk gebied en de noodzaak tot bezuinigen leiden er toe dat op z'n minst veertien regelingen vermeld in het Uitvoeringsbesluit Subsidies (periode 2007-2013) en die relevant zijn voor het landelijk gebied zijn geschrapt.

Ook in de periode 2007-2013 geldt dat er subsidieregelingen zijn die niet specifiek gemaakt zijn voor het landelijk gebied, maar waarvan landelijk gebied of bedrijven in het landelijk ook van kunnen profiteren. Te denken valt aan het onderzoek en innovatiebeleid vanuit het Rijk en de provincie. Daarnaast zijn er nog de EU-regelingen zoals ESF (Europees Sociaal Fonds) en de EFRO (Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling). De gemeente Deventer en de regio Salland hebben ook de mogelijkheid zich aan te sluiten bij de Euregio (grensregio oost Nederland en een deel van Duitsland). Er is ooit voor gekozen om dit niet te doen. Er zijn verder nog tal van EU-regelingen voor onderzoek en kennisverspreiding waar ook Deventer, de Stedendriehoek en Salland voor in aanmerking komen. In de periode 2006-2008 hebben de regio Stedendriehoek en Saxion deelgenomen aan het EU-kennisuitwisselingsproject Criprede, 'Creating an RTD Investment Policy for Regions in Emerging and Developed Economics'. De kennisuitwisseling betreft de mogelijkheden om vanuit de regio innovaties te stimuleren.

De periode 1 jan 2014-2020

De provincie Overijssel heeft de keuze gemaakt om slecht voor twee gebieden verder te gaan met het gebiedsgerichtwerken en Salland hoort daar niet bij[25]. Om precies te zijn wordt bedoeld met het beëindigen van het gebiedsgericht werken dat er voor de nieuwe periode geen programmafinanciering zal zijn zoals in de afgelopen periode het geval is geweest. Het staat de regio's uiteraard vrij om de opgebouwde afstemmingsorganen te handhaven en de ingezette samenwerking voort te zetten. Vanuit de Plaatselijke Groepen van LEADER in de provincie Overijssel is er een lobby op gang gekomen om ook voor de komende periode gebruiken te kunnen maken van de LEADER-regeling. Regio's in Overijssel (bijv. Salland en zuid Twente) zijn aan het verkennen wat de mogelijkheden zijn om te doorgaan met gebiedsgericht werken op het niveau van regio's.

Vanuit de EU, in het kader van pijler 2 van het gemeenschappelijk landbouwbeleid, komt er een POP3 en er is ook weer geld voor een aanpak volgens de LEADER-methodiek. De bedragen zullen lager zijn en het percentage van het totale budget bestemd voor LEADER is nu niet 10% maar 5%.

De thema's voor POP3 zijn:

1. Kennisoverdracht in de landbouw en bosbouw;
2. Versterking concurrentiekracht;
3. Risicobeheer en versterking van keten organisatie;
4. Bescherming van ecosystemen die afhankelijk zijn van land- en bosbouw;
5. Duurzaam grondstofgebruik en CO2-reductie; en
6. Stimulering werkgelegenheid en diversificatie.

De geldstromen vanuit het Rijk zullen in vergelijking met de voorgaande periode ook behoorlijk lager zijn, ook al heeft het kabinet Rutte II een deel van de bezuinigingen op de verwerving van de EHS teruggedraaid, zodat het in ieder geval mogelijk wordt een kleinere EHS af te ronden. De toekomst van de SNL-regeling staat ter discussie.
De regeling groene en blauwe diensten met een groter aandeel lokale en provinciale financiering dan de SNL-regeling zou indien er voldoende middelen beschikbaar worden gesteld een deel van de SNL-regeling kunnen overnemen.

[25] Noord oost Twente en de Kop van Overijssel zijn de geselecteerde gebieden

Het is de vraag in wat voor vorm de ILG wordt voortgezet. Er behoeft niet te worden verwacht dat in deze periode van algemene bezuinigingen de provincie Overijssel en gemeenten geneigd zijn om in z'n algemeenheid de bezuinigingen van het Rijk op te vangen.

In 2012 komt tijdens een bijeenkomst van het Netwerkplatteland[26] het volgende beeld naar voren. De EU is van plan het onderscheid tussen stad en land in het beleid minder scherp te maken, ook wil men juist projecten ondersteunen die er voor zorgen dat de potenties van samenwerking tussen stad en land worden benut. 'Stedelijke' subsidieregelingen zoals EFRO (Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling) en ESF (Europees Sociaal Fonds) worden samengevoegd met regelingen die gelden voor het landelijk gebied, denk aan Leader. De bottom-up aanpak zoals die geldt voor LEADER (Een Plaatselijke Groep die initiatiefnemers ondersteunt met nieuwe plannen) zou volgens de EU ook gebruikt moeten worden voor de stedelijke regelingen. Deze lijn is in overeenstemming met het EU-onderzoeksproject PLUREL[27] waarbij wordt geadviseerd om in het beleid uit te gaan van verstedelijkte gebieden met omvangrijke peri-urbane zones rondom de steden. Volgens de benadering van PLUREL is de provincie Overijssel een regio die nauwelijks urbaan gebied kent.

De informatie die nu (mei 2013) wordt verstrekt over de nieuwe invulling van de verschillende regelingen laat niet het beeld zien wat hierboven wordt geschetst, maar kan wellicht gezien wordt als een stap in de richting. De informatie die te halen valt uit verschillende berichten[28] is als volgt. Het fonds ESF wordt gehalveerd. De slechte situatie op de arbeidsmarkt maakt het hoe dan ook interessant om te bekijken wat het ESF kan btekenen voor een integrale benadering van stad en land. De middelen bij de EFRO-regeling worden in vergelijking met de vorige beleidsperiode met 30% vergroot. Er wordt bij EFRO opnieuw gesproken over grote projecten. De thema's die genoemd worden lijken toch wel aanknopingspunten te bieden voor het landelijk gebied. De thema's in het EFRO zijn:

A: Slimme groei:

1. Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie;
2. Verbetering van de toegang tot, en het gebruik maken van ICT;
3. Vergroting van de concurrentiekracht van KMO (Kleine en middelgrote ondernemingen, ook wel MKB), alsmede landbouw- en visserijsector.

B: Duurzame groei:

1. Ondersteuning overgang naar koolstofarme economie;
2. Bevordering aanpassing aan de klimaatverandering, risicopreventie en –beheer;
3. Bescherming van het milieu en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen;
4. Bevordering van duurzaam vervoer en opheffing van knelpunten in centrale netwerkinfrastructuren

C inclusieve groei:

1. Bevordering van werkgelegenheid en ondersteuning van arbeidsmobiliteit
2. Bevordering van sociale inclusie en bestrijding van armoede;
3. Investering in onderwijs, vaardigheden en een leven lang leren door het ontwikkelen van infrastructuur voor onderwijs en opleiding;
4. Verbetering van de institutionele capaciteit en een efficiënt openbaar bestuur.

[26] Bijeenkomst in de serie gebiedsontwikkeling in crisistijd, georganiseerd door het Netwerkplatteland voorjaar 2012
[27] PLUREL, Peri-urbanisation in Europe, 2010
[28] Een belangrijke bron wordt gevormd door het Logboek POP3 van het Netwerkplatteland

Wat geldt voor de EFRO-regeling geldt ook voor het Topsectorenbeleid van het Rijk. Één van de topsectoren is de agri&food sector. Op rijksniveau en op het niveau van de provincie zijn er ook in de komende periode tal van regelingen voor onderzoek en innovatie. Thema's als duurzaamheid, voedselveiligheid en mestverwerking zijn daarbij belangrijke aandachtsvelden.

In het kader van het topsectorenbeleid wordt gesproken over Human Capital agenda's. Er volgt een citaat uit een publicatie van het Rijk[29]: ' In de human capitalagenda's staan voorstellen van de topsectoren om het onderwijs beter te laten aansluiten op de arbeidsmarkt en om het huidige personeel verder te ontwikkelen.

Zo zijn de sectoren van plan om te investeren in Centres voor Innovatief Vakmanschap in het mbo en Centres of Expertise in het hbo. Dit zijn samenwerkingsverbanden tussen ondernemers, wetenschappers, docenten en studenten.

Par 2.10 Multifunctionele landbouw en verblijfsrecreatie

Multifunctionele landbouw houdt in dat er naast de landbouw een andere tak van bedrijvigheid aanwezig is op het bedrijf. Er wordt gesproken over verbreding. De verbredende tak kan buiten de productiekolom van de landbouw staan, maar kan ook gekoppeld zijn aan een volgende stap binnen de productiekolom. Het extra toevoegen van waarde binnen de landbouw, zoals bij streekproductie en biologische landbouw over het algemeen het geval is, wordt op zich niet gerekend tot de multifunctionele landbouw. Althans niet volgens de definitie van de Taskforce Multifunctionele Landbouw. Overigens. geldt wel dat ecologische landbouwers en streekproducenten relatief veel aan verbreding doen (boerderijverkoop).

De Taksforce Multifunctionele Landbouw, periode 2009-2012, is een organisatie met als doel het aantal bedrijven binnen de multifunctionele landbouw in Nederland in enkele jaren te verdubbelen. Bij het opheffen van de organisatie is er sprake van een toename van 56%. Zonder het door de overheid betaalde onderdeel agrarisch natuurbeheer zou de stijging 75% zijn. LTO neemt vanaf april 2012 een aantal onderdelen over van de Taskforce. Voor de zorglandbouw is in 2012 de Federatie Landbouw en Zorg (FLZ) opgericht. Voor de agrotoerisme bestaan al tal van organisaties op landelijke en provinciaal niveau (Kamperen bij de boer, VEKABO en he t Tuinpad van Overijssel).

Aan de hand van een drietal tabellen worden enkele trends ten aanzien van de multifunctionele landbouw besproken. De tabellen zijn alle drie afkomstig uit het agrarisch weekblad De Boerderij en zijn gebaseerd op onderzoeken van het LEI en de Taskforce Multifunctionele Landbouw. Op 14 feb 2012 is een artikel gewijd aan de verdiensten binnen de verschillende onderdelen van de verbrede landbouw, zie tabel.

[29] www.rijksoverheid.nl/ondewerpen/ondernemersklimaat-en-innovatie/investeren-in-topsectoren/agri-food, geraadpleegd op 11 mei '13

	Omzetrange	Aantal bedrijven	Inkomen
Kinderopvang	200-248	100	50
Zorgboerderij	60-85	870	38
Boerderijverkoop	60-70	1400	36
Boerderijverkoop aan derden (horeca en supermarkten)	42-48	850	27
Agrarisch natuur beheer	5-7	13660	4
Toerisme: dagrecreatie + horeca	42-48	1444	29
Toerisme: verblijfsrecreatie	38-44	1340	26
Educatie, vergaderen, schooljeugd	2-4	500	2,5
Caravanstalling	2	Niet bekend	1,5
Windenergie	Niet bekend	450	30

Tabel: Per verbredingsactiviteit omzet per bedrijf, aantal bedrijven en bijdrage aan inkomen, bedragen X 1000 euro. Bron: LEI, Taskforce Multifunctionele Landbouw

Op een totaal van 75.000 ondernemingen binnen de landbouw in Nederland gaat het om een substantieel deel van de bedrijven dat aan multifunctionele landbouw doet. Omdat er nogal wat bedrijven zijn die betrokken zijn bij twee of meer takken is optellen van de cijfers in de tabel niet zinvol. Uit onderzoek van de Raad voor het Landelijk Gebied (RLG) blijkt dat het al dan niet op zoek gaan naar verbreding geen samenhang vertoont met de omvang van het bedrijf. Wel kan gezegd worden dat verbreding bij melkveehouders meer voorkomt dan bij de intensieve veehouderij en akkerbouw30. Een ander interessant gegeven is dat waar er veel vraagpotentie is als het gaat om verbreding er over het algemeen weinig wordt aangeboden en andersom.

Opvallend zijn de grote verschillen in omzet. In de kinderdagopvang is de omzet gemiddeld honderd keer zo hoog als bij de bedrijven die stallingscapaciteit voor caravans aanbieden.
Bij kinderopvang gaat het veelal om professionele organisaties met professionele medewerkers en het opslaan van caravans doen veel boeren er zo even bij. Het inkomen dat de ondernemer verdient aan de verbrede activiteit is ook in de kinderdagopvang het hoogst. Windenergie is als gevolg van planologische beperkingen maar voor een klein deel van de bedrijven weggelegd.

Op 11 april 2012 verschijnt er een overzicht van de ontwikkelingen van de verschillende onderdelen van de multifunctionele landbouw aan de hand van het aantal bedrijven en de totale omzet.

[30] Publicatie Raad voor Landelijk Gebied getiteld Buitenbeentjes en boegbeelden, verschenen in 2006

	Aantal bedrijven			Totale omzet in mln. Euro's		
	2007	2009	2011	2007	2009	2011
Zorglandbouw	756	870	1050	45	63	80
Agrarische kinderopvang	20	64	209	4	14	20
boerderijverkoop	2850	3000	3300	89	128	147
Natuurbeheer	13700	13660	14000	90	79	86
Recreatie	2432	2240	2884	82	121	156
Educatie	500	500	800	1,5	1,7	2,2
Totaal				322	407	491

Tabel. Totaal overzicht aantal bedrijven en omzet (schatting) in de periode 2007-2011. Groei in de multifunctionele landbouw zet door. Bron: LEI. Totaal in de tabel komt niet overeen met de optelsom van de afzonderlijke onderdelen omdat er bedrijven zijn met twee of meer takken.

Het lijkt niet waarschijnlijk dat de in de tabel getoonde groei ook de komende jaren op deze wijze zal doorzetten. De zorglandbouw gaat een nadelige invloed ondervinden van de afname van het aantal mensen dat in aanmerking komt voor een persoonsgebonden budget (verandering rijksbeleid). Indien in het bezit van een AWBZ-erkenning hebben zorglandbouwers ook de mogelijkheid om zorg in natura aan te bieden (tegenovergestelde van pgb). Voor een afzonderlijk bedrijf is dat moeilijk te regelen, daarom wordt dat veelal op regionaal in een collectief verband geregeld. In Salland is dat nu nog niet het geval. In principe is er een mogelijkheid om aan te sluiten bij een organisatie die zich bevindt aan de westkant van de IJssel (BEZIG).

Het beroep dat wordt gedaan op kinderdagopvang neemt in geheel Nederland als gevolg van de economische crisis en hogere eigen bijdragen af. De agrarische kinderdagopvang kan zich daar niet geheel aan onttrekken. Voor agrarisch natuurbeheer geldt dat het eerste kabinet Rutte flinke bezuinigingen heeft ingezet. Het tweede kabinet Rutte heeft vervolgens onvoldoende geld vrij gemaakt om deze bezuinigingen ongedaan te maken. De groei in de recreatiesector mag opmerkelijk genoemd worden. Wordt hieronder verder uitgewerkt.

Een deel van de verbredende ondernemingen is in staat een professionaliseringslag te maken, maar voor een ander deel geldt dat niet. Veel zorgboeren hebben niet de keuze gemaakt zich te richten op een bepaalde doelgroep, terwijl is aangetoond dat gespecialiseerde bedrijven over het algemeen hogere bezettingen kennen[31]. Voor de regio Salland geldt ook dat het de zorgboeren nog niet is gelukt om tezamen een organisatie op te richten die kan zorgen voor een AWBZ-vergunning. Ook voor de food-producenten, ecologische en/of streekproducenten, geldt in Salland dat het moeilijk wordt gevonden om via samenwerking te professionaliseren. Initiatieven om te komen tot nieuwe distributiesystemen en nieuwe vormen van samenwerking met derde partijen stagneren voordat ze goed en wel op gang komen[32]. Het is een interessant verschijnsel om te zien dat degene die wel willen professionaliseren zich laten afremmen door degene die dat niet willen of kunnen.

En op 17 juli 2012 is er een artikel speciaal gewijd aan het onderdeel verblijfsrecreatie binnen de multifunctionele landbouw, zie onderstaande tabel.

[31] Lezing Lucie Miliano tijdens symposium over zorglandbouw in Salland, georganiseerd door de Plattelandswerkplaats Salland en de Plaatselijke Groep van Leader in mei 2009.
[32] Vanuit de Plattelandswerkplaats Salland is er betrokkenheid geweest bij dergelijke initiatieven.

	Jaaromzet X 1000 euro per bedrijf		Aantal bedrijven		Jaaromzet x 1 mln euro per onderdeel	
	2009	2011	2009	2011	2009	2011
Boerderijcamping	23	28	480	550	11	16
Bed & breakfast	41	41	270	365	11	25
Huisjes/appartementen	53	53	375	520	20	27
Groepsaccommodaties	64	77	215	295	14	23
Totaal (sommige bedrijven hebben meer dan één tak)			1340	1856	56	76

Tabel: Agrarische verblijfsrecreatie blijft groeien. Jaaromzet van en aantal bedrijven met verblijfsrecreatie. Aangezien er bedrijven zijn die twee of meer takken hebben leidt de optelsom van de afzonderlijke onderdelen niet tot het totaal in de tabel. Bron: Taskforce Multifunctionele Landbouw

In het laatste deel van deze paragraaf is aandacht voor de verblijfsrecreatiesector in z'n algemeenheid. Daarin komt een beeld naar voren van afnemende aantallen overnachtingen bij de verschillende vormen van verblijfsrecreatie. In dat licht is de groei van agrotoerisme opvallend te noemen, maar ook wel weer verklaarbaar uit algemene trends en ontwikkeling in de vrijetijdseconomie.

In het artikel is een zegsman van de RABO-bank aan het woord en hij geeft aan dat 20% van de bedrijven verlies lijdt, 6o% een normale winst kent en 20% een bovenmatige winsten draait. In gesprekken met Overijsselse recreatieondernemers aangesloten bij het Tuinpad van Overijssel blijkt dat er veel bedrijven zijn waar tegen over het vele werk slechts een beperkt beloning staat en dat er andere bedrijven zijn die zonder zichtbare moeite wel veel omzet en inkomen hebben.

De recreatiesector in Nederland aan de hand van de Monitor vrije tijd en toerisme

De monitor vrije tijd en toerisme is ontwikkeld door het Kenniscentrum Recreatie met subsidie van het ministerie van EL&I. en toont de actuele trends en ontwikkelingen in de recreatiesector. Er worden acht algemene trends onderscheiden die relevant worden geacht voor de recreatiesector in Nederland, deze:

1. Vergrijzing, daarbij wordt vermeld dat de relatie tussen vergrijzing en de bijbehorende toename van de eenpersoonshuishoudingen niet meer gepaard gaat met een verdere individualisering in het recreatiegedrag. Er is een tendens om weer meer voor groepen te kiezen.
2. Toename aantal allochtonen: meer familie en groep georiënteerd en minder divers qua soorten recreatie en minder mobiel (gezamenlijk eten in parken dichtbij huis).
3. Digitalisering: mensen stellen zelf tochten (arrangementen) samen. Nieuwe technologieën bieden mogelijkheden om in te spelen op de belevingseconomie.
4. Grote vraag naar tweede woningen: 5,5% van de huishoudingen wil dat de komende vijf jaar doen. Het gaat in dat geval om 390.000 tweede woningen, nu zijn het er 300.000.
5. De vraag naar kwaliteit neemt toe: comfort, luxe, rust en authenticiteit horen daarbij.
6. De recreant zapt: binnen de groep recreanten zitten grote verschillen, maar ook een afzonderlijke recreant kan afhankelijk van de situatie zeer uiteenlopende behoeften hebben.

7. Divers gebruik recreatielandschap: het landschap wordt door verschillende doelgroepen op een verschillende manier beleefd.

Er zijn allerlei technieken beschikbaar om de Nederlandse bevolking qua recreatiegedrag te onderscheiden, zie www.monitorvrijetijdstoerisme.nl . Het blijkt nog steeds zo te zijn dat bosgebieden worden gezien als de meest aantrekkelijke plekken om te recreëren. Landbouwgebieden zijn geschikt voor het doen van allerlei recreatieve activiteiten.
De waardering van het landschap hangt volgens onderzoek van de Wageningse Universiteit samen met natuurlijkheid en historische kenmerkendheid, zie ook de monitor vrijetijdstoerisme bij Ruimtelijke wensen. Onder het kopje Binnenlandse vakanties (monitor) wordt getoond dat in de periode 2002-2010 het aantal overnachtingen is afgenomen van 108.000 tot 92.000 in 2008. In 2010 is het aantal overnachtingen weer opgelopen tot 94.000. De economische crisis heeft naar alle waarschijnlijkheid een gunstig effect op het aantal binnenlandse overnachtingen.

Tegen de algemene trends is het de afgelopen jaren juist wel goed gegaan met toerisme in de regio Salland en gaat het ook goed met de agrotoerisme. Als agrotoeristische ondernemers in het gebied Salland of wel nog in sterkere mate de gemeente Salland in staat zijn groeiende doelgroepen te bedienen met een hoge mate van gevoel voor kwaliteit en variatie qua aanbod kan deze groei wellicht worden voortgezet. Daarbij is het belangrijk om de positie van Deventer in Salland goed te belichten.

Voor Salland als geheel, in dit geval inclusief de gemeenten Hellendoorn en Rijssen-Holten, dat de samenstelling van de doelgroepen niet overeenkomen met de samenstelling die voor de gemeente Deventer gewenst. Er is in Salland het onderscheid tussen enerzijds de recreatie en toerisme gericht op vermaak en gezelligheid (grote campings met veel attracties, pretpark, spektakel evenementen en tentfeesten) en anderzijds, liefhebbers van natuur en cultuur (kunstfietsroute, theaterfietstocht en de Deventer evenementen zoals Deventer op stelten en de boekenmarkt).

Par 2.11 Synergie-effecten op gebiedsniveau, maar wat is het optimale gebied?

Uit onderzoek door het Kenniscentrum Leefomgeving van Saxion is gebleken dat het effect van beleid en bijbehorende projecten om nieuwe economische ontwikkeling in het landelijk gebied tot stand te brengen qua maatschappelijk rendement aanmerkelijk toeneemt als het beleid onderdeel uitmaakt van een langdurige en/of geografisch geconcentreerde actie . Met langdurig wordt gedoeld dat het wel tien jaar kan duren voor dat de gewenste effecten optreden en bij geografisch geconcentreerd gaat het om deelgebieden ter grootte van een buurtschap (500 a 1000 ha). Het aantal casussen dat ten grondslag ligt aan het kwalitatieve onderzoek door Saxion is beperkt[33] . Er moet nog veel vervolgonderzoek plaatsvinden. De resultaten zullen onder andere worden vergeleken met het onderzoek onder leiding van Michel Dubost dat in opdracht is gedaan van de Europese Commissie[34]. Ter ondersteuning van het vervolgonderzoek worden in deze paragraaf enkele relevante actuele ontwikkelingen geschetst zoals die zich in Nederland voordoen. De ontwikkelingen hebben allen betrekking op vormen van gebiedsgericht werken. Bij de geschetste

[33] Lier G. en Bruijn De T., 2011, Evaluatie Leader projecten Zuidwest Twente. Hoewel er sprake is van een kwalitatief onderzoek, is er wel degelijk een poging gedaan om de verbanden en effecten zo veel mogelijk met cijfers te onderbouwen.
[34] European Commission Directorate-General for Agricultural and Rural Development (Kantor management consultants S.A. Greece, Institute for rural development research-Germany), 2012, Ex-post evaluation of rural development programmes 2000-2006, final deliverable,

ontwikkelingen verschilt het schaalniveau. Het optimale geografische schaalniveau verschilt ook per ontwikkeling (er is nog veel onderzoek nodig).

Als het gaat om lokaal gebiedsgericht beleid is het voor de helderheid handig een onderscheid te maken tussen:

> I gebiedsgericht beleid als reactie op een grote fysiek ruimtelijke ingreep (veelal betreft de ingreep een boven lokaal belang), bijv. een by-pass in het kader van ruimte voor de rivier of grote opgaven i.v.m. waterberging en natuurontwikkeling.
>
> II gebiedsgericht beleid omdat men van mening is dat het gebied een economische en/of landschappelijke impuls kunnen gebruiken.

In het vervolg gaat de aandacht vooral uit naar gebiedsgericht beleid i.v.m. een gewenste impuls. Er worden vier actuele gebiedsstrategieën besproken, te weten[35]:

1. Knoopervenconcept
2. Dealmaking
3. Mix to the max
4. Vrijwillige kavelruil en vrijwillige kavelruil (nieuwe vorm)

Knoopervenconcept[36]

De provincie Overijssel hanteert sinds 2009 de KGO-aanpak (zie par. 2.8). KGO-aanpak maakt het mogelijk om maatwerk te leveren bij complexe voor 'wat-hoort-wat-projecten'. Veelal zijn de projecten nog gericht op één initiatiefnemer. Echter, de aanpak leent zich ook voor een aanpak op het niveau van enkele erven bij elkaar. Het Knoopervenconcept waarbij in een overkoepelend plan nieuwe functies, wonen en werken, worden gegeven aan enkele voormalige bedrijfsgebouwen en woonhuizen die dicht bij elkaar liggen past binnen de KGO-benadering. Het zal duidelijk zijn dat de initiatiefnemers hun plannen onderling in sterke mate op elkaar af moeten stemmen dan wel dat er sprake is van een projectontwikkelaar die naderhand op zoek gaat naar geschikte kandidaten. Naar aanleiding van dit voorbeeld kunnen ook nog enkele andere mogelijke toepassingen van het KGO-beleid op erf-overschrijdend niveau worden genoemd. Het aanpakken van zowel asbestverwijdering als het opruimen van 'overbodige' bedrijfsbebouwing in combinatie met het toestaan van nieuwe economische ontwikkeling leent zich ook goed voor een gebiedsgerichte benadering (Zoals dat nu al op bedrijventerreinen gebeurt in Overijssel) . Voor de verblijfsrecreatiesector biedt de KGO-benadering kansen door te kijken wat er op gebiedsniveau aan landschap ontwikkeld kan worden in combinatie met meer ruimte voor nieuwe recreatieve activiteit. Ook bij uitbreiding en vestiging van grootschalige landbouwbedrijven is de KGO-benadering in de provincie Overijssel erf-overschrijdend gehanteerd.

[35] Het eens zo succesvolle generieke beleid voor het landelijk gebied blijkt aan het eind van de vorige eeuw niet meer te werken. Beleidsmakers raken verstrikt in de regelgeving en het beleid stagneert. In de jaren 90 blijken gebiedsgerichte benaderingen op verschillende geografische schaalniveaus de oplossing. Om de beleidsstagnatie werkelijk te doorbreken moeten er wel een aantal wetten worden aangepast en gemaakt (wet geurhinder en veehouderij, wet ammoniak en veehouderijen de reconstructiewet).

[36] Groot de K., Paridon van R, 2003, Van Knooperven tot Tuinenrijk en Beun N. van het Innovatienetwerk Groene Ruimte, 2013, gastlezing Saxion.

Dealmaking[37]

In de gemeente Tubbergen bevindt zich het gebied Markgraven, een gebied gelegen in de ONW-zone. ONW-zone staat voor de zone Ondernemen met Natuur en Water. De ONW-zone is het gebied in Overijssel dat tot 1 juli 2013 beoogd was onderdeel te gaan uitmaken van de ecologische hoofdstructuur, maar dat door verkleining van de gewenste EHS weer beschikbaar is voor andere functies. De provincie Overijssel wil in deze gebieden nieuwe economische activiteiten toestaan die er voor zorgen dat het landschap mooier wordt of op z'n minst even mooi blijft. Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL) heeft namens de provincie grondposities in het gebied ingenomen. Een belangrijke publieke opgave in het gebied Markgraven is de hermeandering van de Markgraven (natuur en het vasthouden van water zijn achterliggende doelen). De publieke opgave valt goed te combineren met private economisch ontwikkelingsmogelijkheden. Het is voor dit project van belang dat de private initiatieven zich gelijktijdig aandienen zodat er zowel efficiëntiewinst als kwaliteitswinst kan worden geboekt. Daarom worden partijen actief uitgenodigd om met plannen te komen, van publicaties in de krant tot het persoonlijk benaderen van potentiële initiatiefnemers. Van de 21 ingediende projecten wordt er met acht verder gegaan. De uitgebreide ondersteuning (DLG) die gezet is op dit project maakt het mogelijk om in korte tijd (half jaar) de plannen verder uit te werken (hoewel de oorspronkelijke krappe planning is verlaten, was 1 jan 2013 is geworden 1 april 2013). De aanpak onder leiding van de Dienst Landelijk Gebied wordt in de gemeente Tubbergen Dealmaking genoemd. De aanpak is te beschouwen als een procesmatige en geografische uitbreiding van de KGO-benadering van de provincie Overijssel .

Mix to the max[38]

In 2013 kampen veel gemeenten, projectontwikkelaars en woningcorporaties met onverkoopbare beoogde woonwijken en bedrijventerreinen. De mogelijkheid bestaat om deze gronden te verkopen voor agrarische doeleinden. Bij verkoop voor de agrarische waarde is er sprake van een grote verliespost. Het feit dat het gaat om gronden die in het bezit zijn van één of een beperkt aantal eigenaren biedt een mogelijkheid om de gronden op een andere manier in de markt te zetten. Het bureau Kuiper en Van Tilborg heeft de methode Mix to het max ontwikkeld om potentiële initiatiefnemers uit te nodigen te investeren in dergelijke gebieden. Hierbij gaat het om visieontwikkeling op het gebied ten aanzien van wat er globaal aan ontwikkelingen mogelijk zou kunnen zijn. Er vindt een onderverdeling van het gebied plaats op basis van fysiekruimtelijke structuren. Het bureau en de opdrachtgever ontwikkelen modules (vijf a vijftien). Een module is een mogelijke invulling van een deelgebied (kamer) of enkele deelgebieden (kamers) op basis van een hoofdfunctie zonder dat direct een koppeling is gemaakt met een specifieke kamer (bijv. landschappelijk wonen, nieuw landgoed, ecologische boerderij enz.). Er wordt berekend wat de vierkantemeterprijs zou moeten zijn bij de verschillende modules. De visie op het gebied, de onderverdeling in kamers en de mogelijke modules worden aangeboden aan de markt. Partijen worden uitgenodigd mee te doen.

[37] Horst ter M., 2013, Integratie dealmaking in regulier beleid (afstudeerscriptie Ruimtelijke Ordening en Planologie Saxion)
[38] Kuiper H, 2013, Bijdragen aan onderwijs Saxion

Vrijwillige kavelruil en vrijwillige kavelruil (nieuwe vorm)[39][40]

In de jaren 2011-2013 is er op initiatief van de gemeente Deventer een vrijwillige kavelruil voor het buitengebied van de gemeente Deventer gaande. Een aanzienlijk deel van de kosten van de kavelruil is subsidiabel door de provincie Overijssel. De landeigenaren die berokken zijn hebben tezamen 75% van het grondgebied in handen. Het is de bedoeling dat er 250 ha van eigenaar verandert. Uiteindelijk krijgt het eind december 2013 zijn definitieve beslag. Ondertussen is er van drie boerderijen de grond beschikbaar gekomen. Gemeente is met een ambtenaar vertegenwoordigd bij de gesprekken. Het project is volgens de gebiedscoördinator van de gemeente Deventer Gerrit Slagman succesvol, omdat: LTO-Salland nadrukkelijk de verantwoordelijkheid naar zich toetrekt en alle afgesproken doelen probeert te bereiken (ook die van natuur en waterberging) de boeren eensgezind en actief zijn, er veel opvolgingswaardige bedrijven zijn en er druk vanuit het beleid wordt ervaren (waterberging en vergroeningsopgave EU).

Vrijwillige kavelruil in de vorm hierboven beschreven blijkt, hoewel het om een drie jaar durend proces gaat, succesvol. Echter, de laatste jaren is sprake van nieuwe vormen van kavelruil waarbij het de bedoeling is veel sneller tot resultaat te komen (Winterswijk oost en bij de ruilverkaveling Olst-Wesepe). De werkwijze wordt kort weergegeven. Voor een gebied in de gemeente (kan ook gemeentegrensoverschrijdend zijn) wordt een visie opgesteld. Vervolgens worden er deelgebieden onderscheiden. Bij de deelgebieden gaat het om zo'n tien grondeigenaren. Het organiserende bureau nodigt de grondeigenaren in eerste instantie uit voor een wenszitting. Een ieder kan kenbaar maken wat hij of zij wil. Vervolgens wordt er een plan gemaakt van verdeling van gronden. Dit plan wordt in een tweede sessie, het zogenaamde clustergesprek, aan de groep getoond om van de deelnemers te horen of ze mee wensen te doen. De regels voor ruil, inclusief de prijzen van de verschillende stukken land, zijn voor alle partijen duidelijk en als een agrariër meedoet dan gaat dat op basis van de vooraf bepaalde regels. Deze snelkookpansessies leiden in een hoog tempo tot goede resultaten. Moderne technieken om snel informatie te verwerken op kaart (map table) dragen in belangrijke mate bij aan de toename van organisatorische mogelijkheden. Ook niet agrariërs kunnen deelnemen in de ruilprocessen, te denken valt aan overheden of agrarische natuurorganisaties die grond wensen te of moeten verwerven i.v.m. natuurontwikkeling.

Gebiedsgerichtwerken in Deventer

In de gemeente Deventer is ook sprake van lokale integrale gebiedsgerichte processen/projecten. In het Reconstructieplan Twente Salland zijn de LOG-gebieden aangewezen. Met gebruikmaking van financiën van het pMJP zijn de LOG-visies op gesteld. LOG-visies hebben zeer concreet invulling gekregen doordat nu per LOG bekend is wat er aan vestiging van nieuwe intensieve veehouderijbedrijven bij mag komen (één a twee per LOG).

In het kader van Ruimte voor de rivier zijn er vanuit Deventer twee processen in gang gezet om vanuit het Deventer belang mee te praten over de invulling van de plannen. Het eerste proces, DUW (Deventer UiterWaarden), is geïnitieerd door de Stichting Ijssellandschap en het ingenieursbureau TAUW en het tweede proces is het initiatief van de gemeente Deventer en de provincie Overijssel,

[39] Dienst Landelijk Gebied, 2013, Olst-Wesepe Hervekavelingsproces, www.dienstlandelijkgebied.nl, geraadpleegd op 20 aug 2013.
[40] Gesprekken met Richard Bruins medewerker Dienst Landelijk Gebied in het kader van stagebegeleiding Wout Spanjer, daarnaast is gebruik gemaakt van het stageverslag van Wout Spanjer.

Q-team. In de processen die uiteindelijk leiden tot de definitieve plannen is rekening gehouden met economische belangen.

Oorspronkelijk (tot 2000) zou er een ecologische verbindingszone tot stand worden gebracht door rijk/provincie ten noorden van Deventer in het gebied Frieswijk- Oostermaat. Toen de provincie daarvan af zag, heeft de gemeente zich voorgenomen daar zelf invulling aan te geven. Financiering vanuit het pMJP maakt een projectmatige opzet mogelijk. Er wordt een coördinator aangesteld, er is externe ondersteuning, er is een klankbordgroep en er worden deelprojecten geformuleerd. De hermeandering, de 'verondieping' en de aanleg van natuurlijke oevers van de Soestwetering zijn de ingrediënten van het meest in het oog springende project (het is nog even de vraag in hoeverre dit project is bespoedigd door het project Oostermaat Frieswijk). Er is gekozen voor een geconcentreerde actie als het gaat om de inzet van groene diensten (pilot) en daarnaast is er sprake geweest van enkele kleine projecten mede gericht op economische ontwikkeling.

Het stedelijk uitloopgebied Zandweteringpark is een gebied waarbij ten behoeve van waterberging, natuurontwikkeling en recreatiefunctie een groot stuk agrarisch gebied van functie is veranderd. Het gebied verhoogt de leefbaarheid in het noordelijk deel van Deventer. Er is op dit moment nauwelijks ondernemersactiviteit gekoppeld aan het gebied. Het zou kunnen dat het Zandweteringpark drempelverlagend werkt voor een bezoek van Deventenaren aan het buitengebied (interessante vraag voor een vervolgonderzoek).

De gemeente doet met het dorp Lettele een experiment om verder te gaan dan de gebruikelijke aanpak bij dorpsontwikkelingsplannen. Tezamen met de bevolking en met allerlei betrokken partijen ontwikkelt de gemeente een visie voor te toekomst van het dorp. Het gaat niet alleen om leefbaarheidsprojecten, maar het gaat ook over de wijze waarop het dorp zich ruimtelijk en economisch ontwikkelt. Er wordt externe ondersteuning ingeroepen en er vinden interactieve sessies plaats. Er wordt momenteel getracht constructies te vinden om uitvoering te geven aan de plannen.

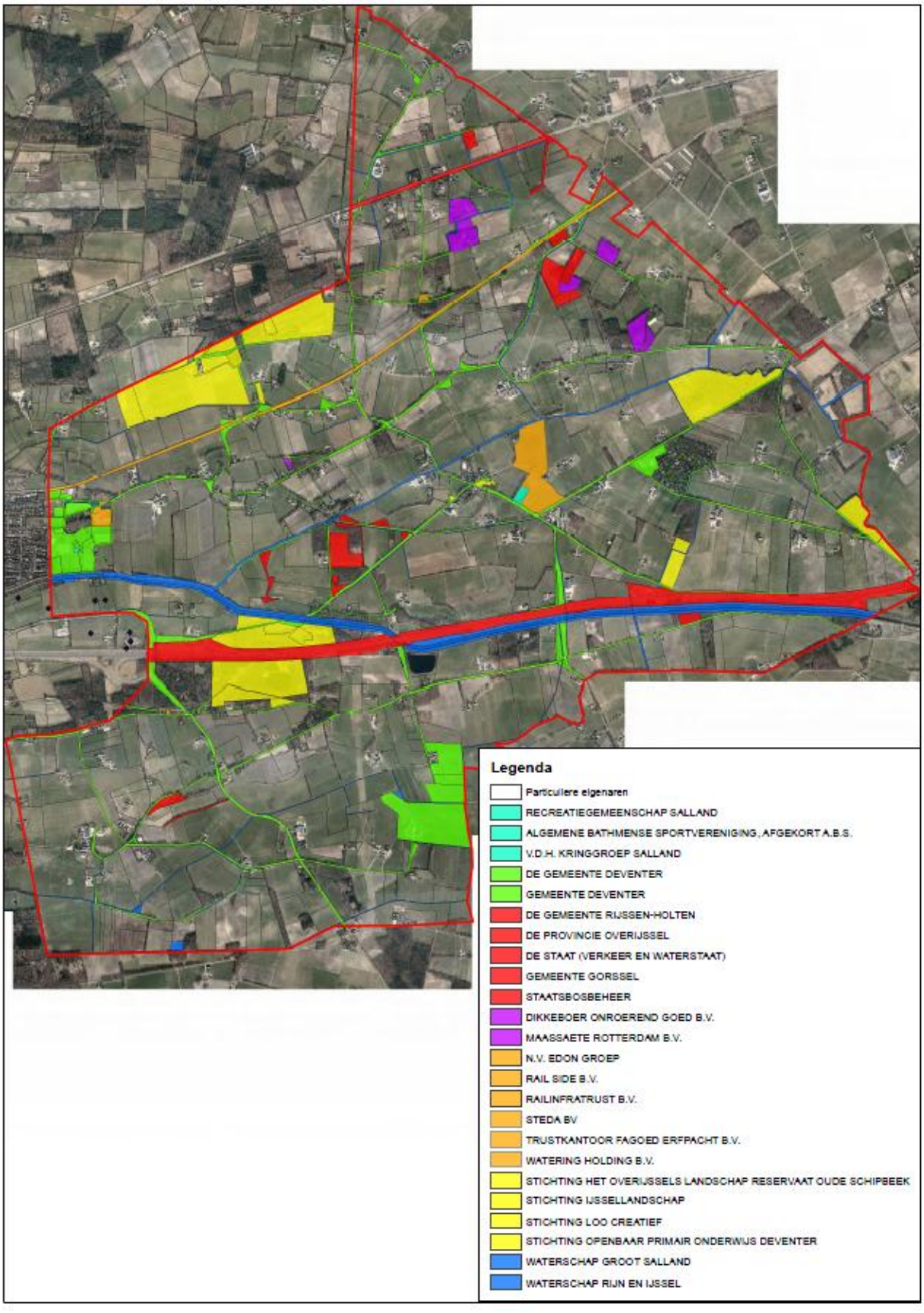
Met de gemeente Olst-wijhe, de Stichting IJssellandschap en de Stichting Ijssellinie is getracht tot visievorming te komen voor het gebied tussen Deventer en Olst, landgoederenzone Deventer Olst. Het project wacht op een initiatief voor het vervolg.

Voorlopige conclusie

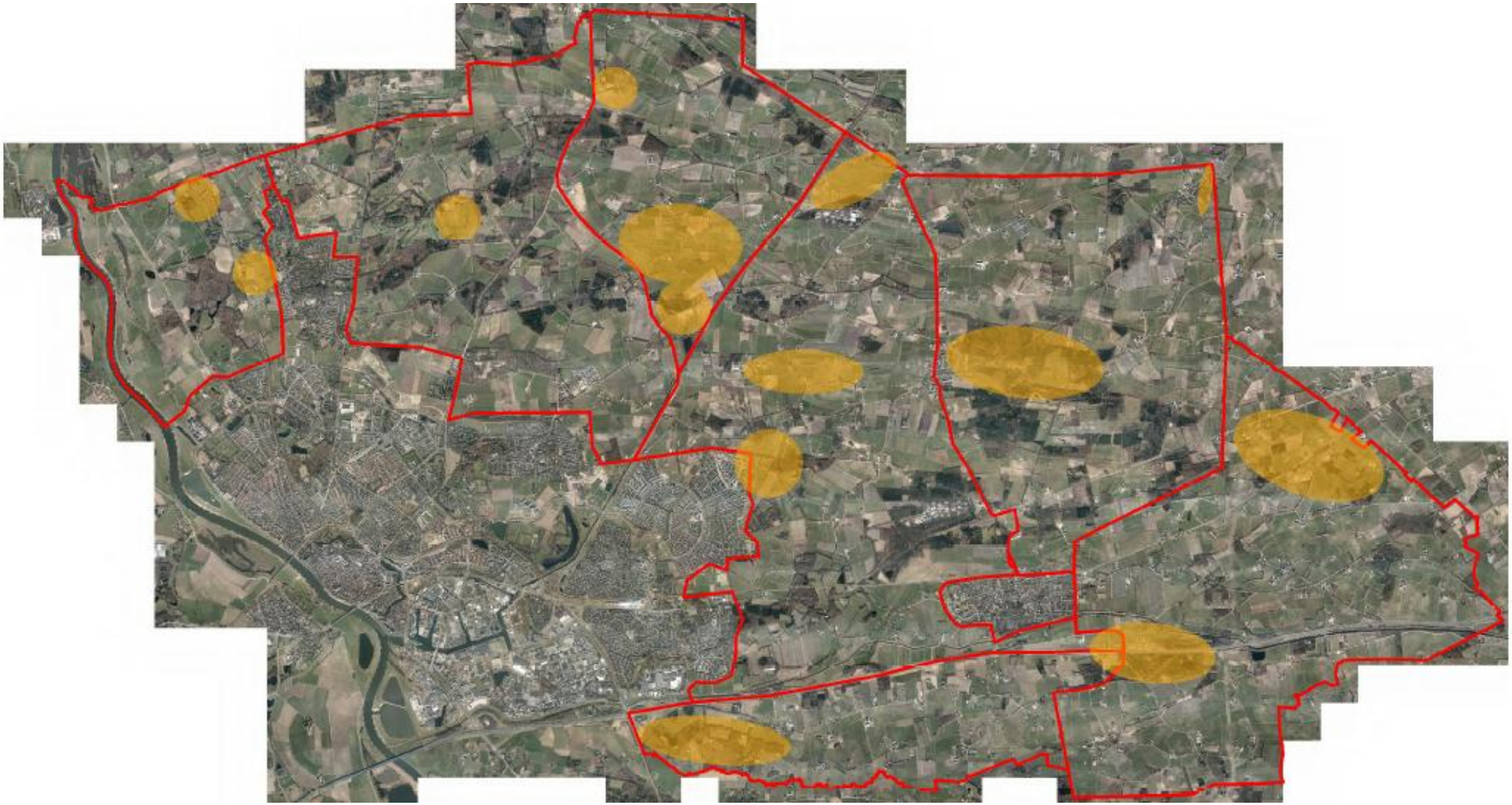
Projecten als Frieswijk Oostermaat, dorpsvisie Lettele en visie vorming landgoederenzone Deventer Olst zijn qua efficiëntie en qua effectiviteit riskante projecten, omdat de doelen vooraf (te) abstract zijn beschreven en er geen directe concrete aanleiding is in het gebied waar 'men' wat mee moet.

Verder onderzoek is gewenst naar het optimale schaalniveau in verschillende situaties.

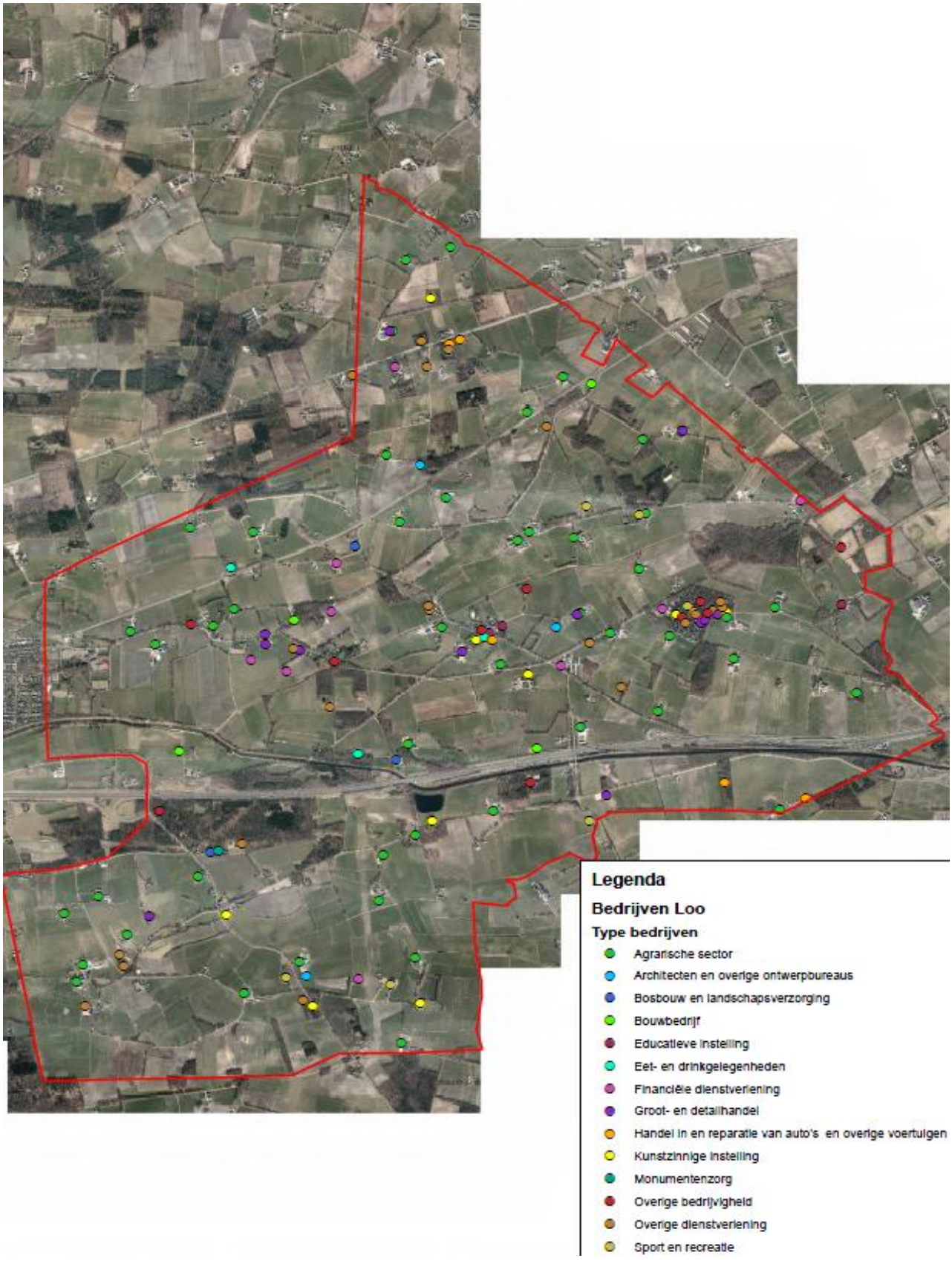
Bijlage 1 Grondeigendommenkaart van Loo

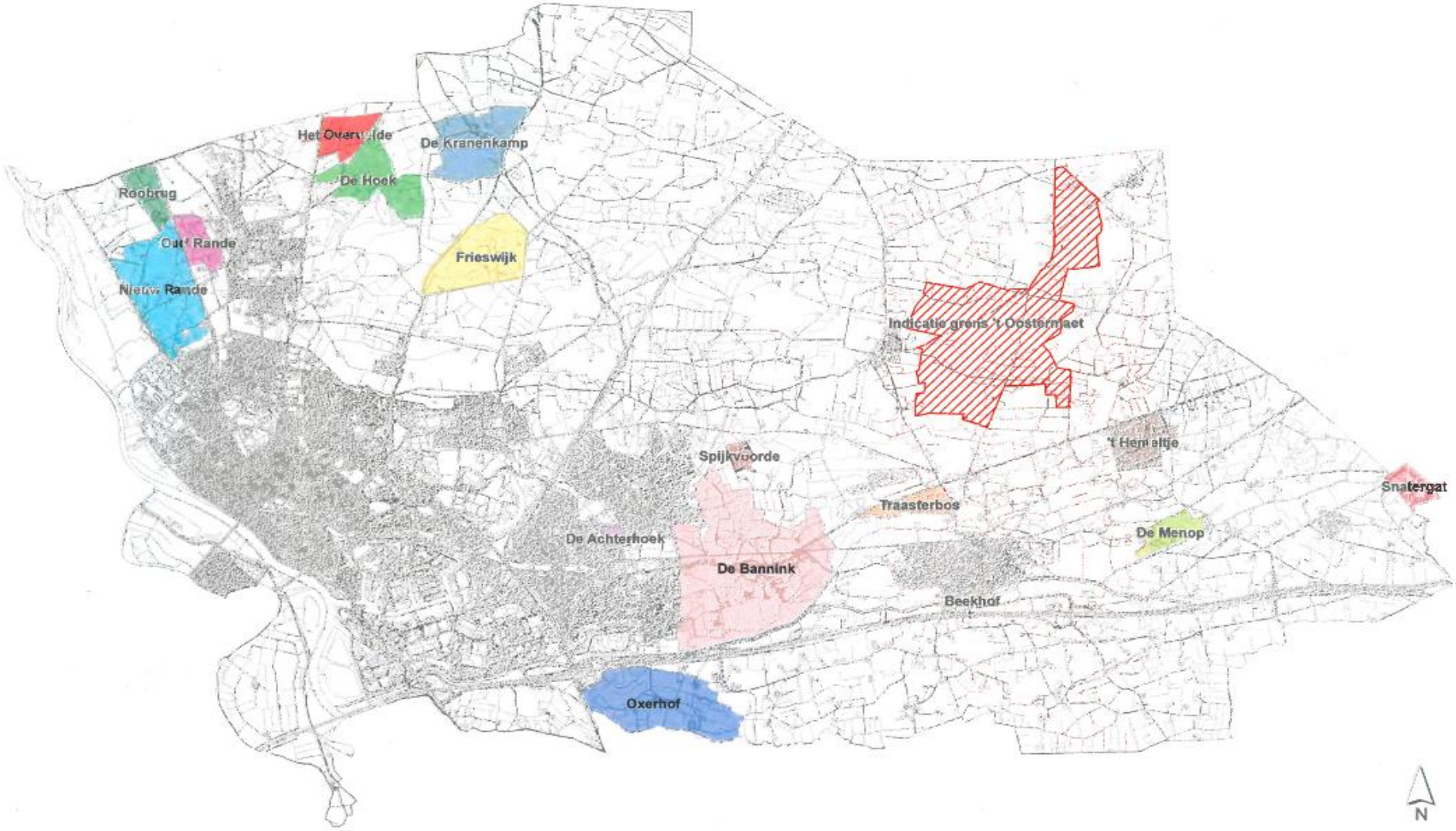
Bijlage 2 Vlekkenkaart agrarische bedrijven zonder economische potentie

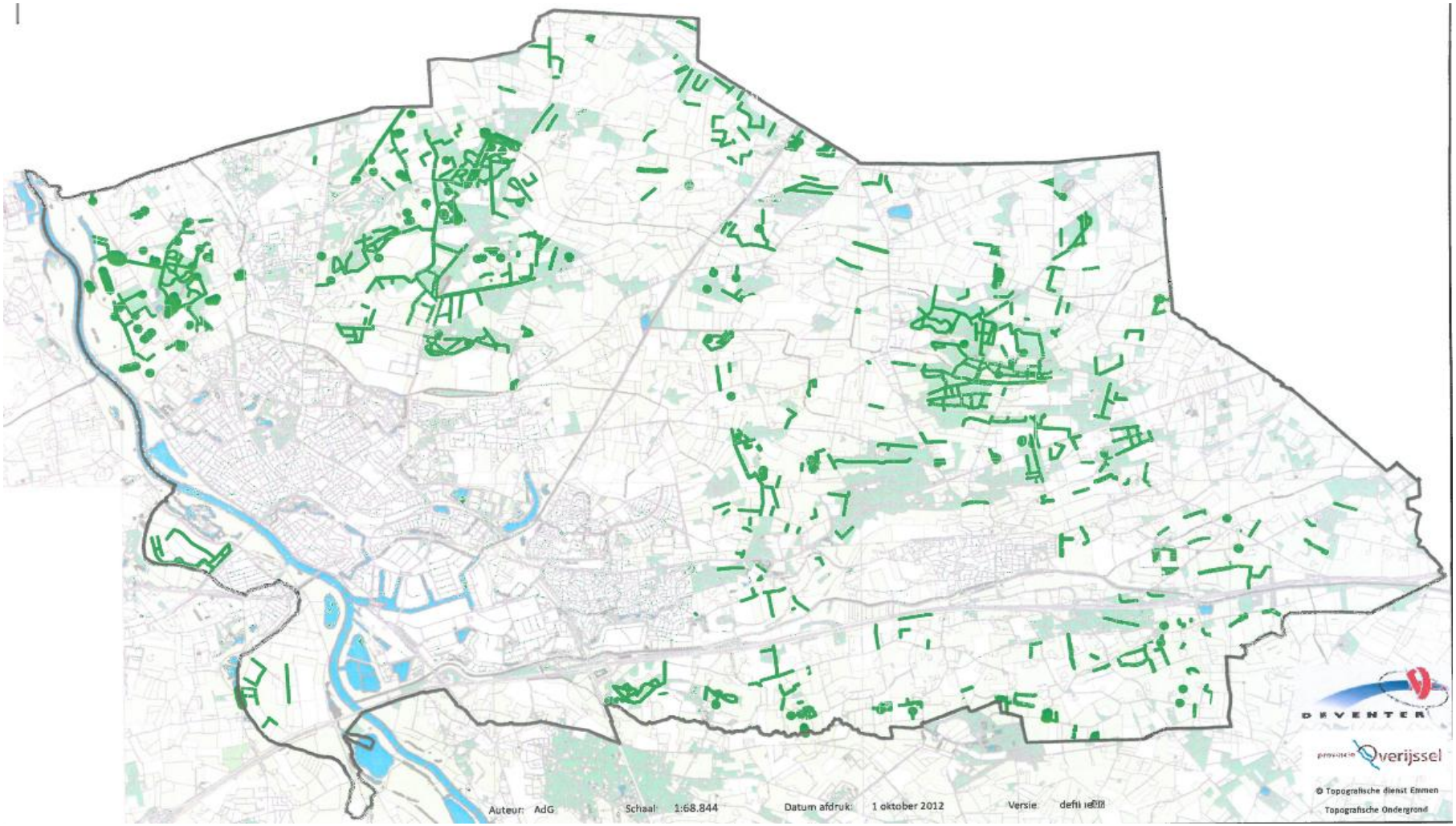
Bijlage 3 Kaart omtrent de aanwezige bedrijvigheid in Loo

Bijlage 4 Kaart aangaande de oude landgoederen in de gemeente Deventer

Bijlage 5 Kaart omtrent de Groene en Blauwe diensten in de gemeente Deventer

Bijlage 6 Financieringsmodellen

	Aanleg en achterstallig onderhoud.		**Beheer en/of bescherming**	
	doel	Regelingen van toepassing op het grondgebied van de gemeente Deventer	Doel	Regelingen van toepassing op het grondgebied van de gemeente Deventer
a1) Nu en in de toekomst privaat eigendom (behalve organisaties die expliciet zijn opgericht om landschap of natuur te dienen).	Omzetting van agrarische bebouwing naar andere functie	-Rood voor rood regeling 7 + (2) -Vrijkomende BedrijfsBebouwing (VBB) 7 + 4 + (2) -Reanimatie Agrarisch (en Industrieel) Erfgoed 7 + 4 + (2) - Leader: het project De Pothaar 4 + 5 + 10 + (2) -Landgoedontwikkeling (incl. mogelijkheden natuurschoonwet) 4 + (5) + 7 + (2)	-Beheer landschap en beheer monumentale panden	Voor alle hier naast genoemde financieringsvormen geldt dat er waarborgen zijn voor onderhoud voor de lange termijn. 7 + (2) Besluit rijkssubsidiëring onderhoud monumenten (BRIM) 10
	Behoud streekidentiteit, cultuurhistorie herstellen (gebouwen, erven en objecten)	Streekeigen Huis & Erf en Erfgoed Salland (SHEES) 4 + 2		
	Natuur- en landschap ontwikkeling:	Inrichtingssubsidie in het kader van de Subsidieregeling Natuur- en Landschapsbeheer (SNL) 4	Natuur- en landschap behoud	Beheers en landschapssubsidie in het kader van de Subsidieregeling Natuur- en Landschapsbeheer, SNL 1 + 4 +10 +(2)
	Versterken ruimtelijke kwaliteit dorpsranden	Versterken ruimtelijke kwaliteit dorpsranden 2 + 4 + 10??	Beheer landschap:	Groene diensten, Stichting Kostbaar Salland, groene diensten in het landschap 4 +10 + (2)
	Groen om de stad	Stadsrandzone Deventer 4 + 10 + (2)		
	Aanleg en herstel ‘landschap (objecten en lijnen)’.	Groene diensten, Stichting Kostbaar Salland 4 + 10 + (2)		
	Aanleg waterberging	Waterbergingsprojecten, grond blijft in het bezit van particulier.4		
	Vernieuwing rietendak	Subsidie voor vernieuwing van rieten daken 4		
	Landschappelijke inpassing intensieve veehouderij	LOG Uitvoeringsprogramma’s en opstellen LOG-visie, financiering		

	Soortenbescherming poelen Wandelroutes	indirect van de boeren 4 + 7 + 10 Actieplan Kamsalamander 4 + 10 + (2) Uitbreiding routenetwerk wandelen 4 + 10 + 2	Onderhoud wandelroutes	Recreatiegemeenschap Salland, reguliere taak 10
A2) Nu privaat eigendom met de bedoeling er publiek eigendom van te maken.	Aanleg recreatieve fietspaden Afronding EHS	Aanleg recreatief fietspad. 4+10 Aankoopbeleid (stopgezet) 4	Zie b	
b)Publiek eigendom: Gemeente	Uitloopgebieden, verbinding stad en land	Stadsrandzone Deventer/Zandweteringpark, in hoeverre PMJP?? 4 + 10 Eco-passage bij brug Baarlerhoek. 4 + 10 + ?	Onderhoud infrastructuur begeleidende beplanting Onderhoud bermen Onderhoud toeristische voorzieningen: routeaanduidingen, paden, bankjes, TOP's etc. 4 + 9? + 10	Reguliere taak gemeente 10 Reguliere taak gemeente 10 Reguliere taak Recrectiegemeenschap Salland 10
c)Publiek eigendom: waterschappen en andere overheden (niet zijnde gemeenten) en eigendom in het bezit van een organisatie die expliciet als doelstelling hebben om cultuurhistorie, natuur en landschap te dienen.	Bevorderen afvoersnelheid van water in de grote rivieren en natuurprojecten. Kwaliteitstoevoeging landschap en gebouwen.	Ruimte voor de rivier projecten 4 Stichting Ijssellandschap streeft er naar jaarlijks een project te doen dat bijdraagt aan transformatie landelijk gebied. Projecten zouden niet mogelijk zijn als het alleen zou gaan om het commerciële belang. 4, maar eigenlijk ook wel 10, omdat gemeente/gemeenschap kiest voor deze rol van de Stichting	Onderhoud natuur, landschap, waterlopen, waterbergingsgebieden, waarborging afvoercapaciteit van de Ijssel, onderhoud dijken.	Reguliere taken betrokken organisaties 4 + 10

Bijlage 7 Verdienmodellen

	Verdienmodel	**Bijdrage aan beheer, verbetering en/of financiering van cultuurhistorie, landschap en natuur**	**Economische effecten en overige maatschappelijke effecten**	**Rol van de gemeente**
1	Optimale verkaveling voor landbouw	Koppeling ontwikkelingsrecht aan maatschappelijke tegenprestatie, m.a.w. : grootschalige landbouw in kleinschalig landschap	-Aanzienlijke kostenbesparingen per ha per jaar. -Zonder aanvullend beleid is er sprake van achteruitgang van landschappelijke kwaliteit	-Coördinatie -Ontwikkelings-gericht planologisch kader
2	Ruimtelijke optimalisatie van gebruik onroerend goed (land en gebouwen). Vb1. Ruilen boerderijen dan wel werkverdeling over bedrijven. Vb 2 toename gebruik van vrijkomende bedrijfsbebouwing: huur en pacht.	Er ontstaat meer draagvlak voor landschappelijke kwaliteit en behoud waardevolle vrijgekomen bedrijfsbebouwing (VBB). Koppeling van ontwikkelingsrechten aan bijdrage aan landschappelijke kwaliteit kan nodig zijn.	Toename multifunctionele landbouw. Positief effect op leefbaarheid	-Coördinatie -Ontwikkelings-gericht planologisch kader -bij huisvestingsbeleid voor bedrijven eerder de aandacht bij VBB's leggen. -faciliteren bij contracten die tijdelijk en/of gedeeltelijk gebruik van VBB's aantrekkelijk maken.
3	Concentratie intensieve landbouw (intensieve veehouderij, kassen enz.)	Betekent dat betreffende activiteiten kunnen verdwijnen in gebieden met hoge landschappelijke kwaliteit elders in de gemeente. Aanvullende maatregelen in concentratiegebieden nodig.	Achteruitgang landschappelijke kwaliteit in concentratiegebieden, ondanks maatregelen voor landschappelijke inpassing.	-Coördinatie -Gebiedsvisie -Srategische verwerving van grond en gebouwen (revolving fund). -Verplaatsing-subsidies of ondersteuning bij verkregen van vermogen.
4	Innovatieve producten en innovatieve productieprocessen bij landbouw en landbouwaanverwante bedrijven.	Innovaties kunnen betrekking hebben op milieu en landschappelijke inpassing. Gezonde bedrijven hebben de potentie tegenprestaties te leveren.	Innovaties kunnen ook betrekking hebben op ongewenste vormen van schaalvergroting en monofunctionaliteit.	-Coordinatie bij kennisontwikkeling door bedrijven. -Bevordering verspreiding van kennis. -Flexibiliteit in planologisch kader is nodig om

			Kennisopbouw en verspreiding in het gebied ten behoeve van economische versterking van bedrijven.	onverwachte gewenste ontwikkelingen mogelijk te maken.
5	Landbouwproductie met extra toegevoegde waarde: streekproductie, biologische productie en volkstuinen (meenthe-concept).	In potentie directe verbetering van het landschap door belang van landbouwers bij landschappelijke kwaliteit ivm imago. Draagt ook bij aan het betrekken van burgers bij het landschap.	Toename van lokaal vervoer, betreft klanten die kopen bij boeren en het transport van kleine hoeveelheden. Kan leiden tot verrommeling. Zie 2 voor het effect van toename multifunctionele landbouw en betere benutting VBB's.	-Coördinatie binnen en buiten sector, zie 'bloem' van Deventer. -Ontwikkelings-gericht planologisch kader -Infrastructuur en vervoer
6	Zorglandbouw en andere kleinschalige zorg passend in het landschap, inclusief kinderdagopvang.	Potentie tot verbetering van het landschap. Koppeling van ontwikkelingsrechten aan bijdrage aan landschappelijke kwaliteit kan nodig zijn.	Heeft vaak direct positief effect op welzijn van cliënten en werknemers in de zorg. Extra verkeer met name bij kinderdagopvang.	-Coördinatie bij samenwerking tussen zorgaanbieders onderling en met veel andere partijen, zie 'bloem' van Deventer. -in het kader van de Wet Maatschap-pelijke Ondersteuning beleid ontwikkelen -Ontwikkelings-gericht planologisch kader -infrastructuur en vervoer
7	Zorglandschappen, enkele erven in elkaars nabijheid worden benut ten behoeve van zorgactiviteiten.	Zie boven	Zie boven	-zie boven -eventueel actieve participatie (revolving fund), kan ook door particuliere ontwikkelaar worden gedaan. -Ontwikkelings-gericht planologisch kader -infrastructuur en vervoer

8	Recreatie en toerisme: arrangementen van recreatie ondernemers en andere ondernemers	Afhankelijk van de situatie.	Goed voor economie en leefbaarheid	-Coördinatie binnen en buiten sector, zie 'Bloem van Deventer'. -Gebiedsmarketing. -Infrastructuur en vervoer
9	Recreatie en toerisme : publiekstrekkers met hoge pieken: sportwedstrijden, muziek en dans festivals, trekkertrek, autorodeo, motocross enz. bepaalde activiteiten zijn één keer per jaar.	Genereert middelen om nadelen te compenseren. Per situatie bekijken.	Lokale gemeenschappen en lokale bedrijven kunnen in economische zin mee profiteren. Kans op overlast voor de omgeving.	-Maatwerk qua vergunning-verlening. -veel aandacht voor handhaving. -Infrastructuur en vervoer. -(tijdelijke) parkeervoorzie-ningenn en routes mogelijk maken.
10	Recreatie en toerisme : structurele publiekstrekkers: horeca, kinderboerderij en recreatieve winkels zoals een grootschalige streekwinkel of een winkel met middeleeuwse spullen.	Genereert middelen om nadelen te compenseren. Leidt juist ook tot draagvlak voor cultuurhistorie, natuur en landschap.	Lokale gemeenschappen en lokale bedrijven kunnen in economische zin mee profiteren. Kans op overlast voor de omgeving.	-Maatwerk qua vergunning-verlening. -veel aandacht voor handhaving. -Infrastructuur en vervoer. -parkeervoorzie-ningen
11	Recreatie en toerisme: vrijetijdssamenlevingen: historie, geloof, naturisme etc.	Potentie tot verbetering van omgeving	Per definitie nog al in zich zelf gekeerde groep, waardoor er weinig contact is met omgeving.	-per situatie bekijken
12	Recreatie en toerisme: welnesscentra	Potentie tot verbetering van omgeving	Goed voor de lokale economie	-Ontwikkelings-gericht planologisch kader -infrastructuur en vervoer

Bijlage 8 Categorisering van de bedrijvigheid in het buitengebied op basis van de BIRO

Deelgebied Averlo en Frieswijk:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	50	104
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	3	47,5
Recreatie en toerisme en evenementen	4	8,5
Rust	2	3,5
Wonen en kleinschalig werken	26	35,5
Verbreding van de landbouw	2	2
Verdieping van de landbouw	1	1
Totaal	88	202

Deelgebied De Bannink:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	6	11,5
Wonen en kleinschalig werken	2	7,5
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	2	18
Verdieping van de landbouw	1	1
Totaal	11	38

Deelgebied Dortherhoek:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	11	18
Wonen en kleinschalig werken	10	10,5
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	2	21,5
Verbreding van de landbouw	1	1
Totaal	24	51

Deelgebied landelijk gebied tussen Lettele en Okkenbroek:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	76	161
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	7	80
Recreatie en toerisme en evenementen	7	19
Rust	6	17
Wonen en kleinschalig werken	39	51,5
Verbreding van de landbouw	3	3
Verdieping van de landbouw	2	2
Totaal	140	333,5

Deelgebied Lettele:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	2	4,5
Recreatie en toerisme en evenementen	2	19
Rust	3	7,5
Wonen en kleinschalig werken	13	19,5
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	9	47,5
Verbreding van de landbouw	1	1
Overig	1	16
Totaal	31	115

Deelgebied Loo:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	49	96,5
Recreatie en toerisme en evenementen	7	19
Rust	2	4
Wonen en kleinschalig werken	70	81
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	11	34
Verbreding in de landbouw	4	4
Overig	1	12
Verdieping van de landbouw	1	1
Totaal	145	251,5

Deelgebied Okkenbroek:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	9	15,5
Recreatie en toerisme en evenementen	1	1
Wonen en kleinschalig werken	8	7,5
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	2	2
Overig	1	0*
Totaal	21	26

Deelgebied Oude Molen:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	1	3
Recreatie en toerisme en evenementen	1	9,5
Wonen en kleinschalig werken	3	5
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	2	12,5
Totaal	7	30

Deelgebied Colmschate Noord:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	4	9,5
Recreatie en toerisme en evenementen	1	2
Wonen en kleinschalig werken	3	4
Verbreding van de landbouw	1	1
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	2	12
Totaal	11	28,5

Deelgebied Oxerhof:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	14	32
Recreatie en toerisme en evenementen	2	1,5
Rust	1	1
Wonen en kleinschalig werken	6	6
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	1	3
Verbreding in de landbouw	2	3
Totaal	26	46,5

Deelgebied Rande:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Wonen en kleinschalig werken	10	17,5
Landbouw voor de wereldmarkt	7	13
Recreatie en toerisme en evenementen	1	2
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	2	3
Verdieping van de landbouw	3	3
Totaal	23	38,5

Deelgebied Tjoene:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	11	19,5
Recreatie en toerisme en evenementen	2	5
Rust	3	17
Wonen en kleinschalig werken	11	11,5
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	2	6
Totaal	29	59

Totaal overzicht:

Categorie bedrijf	*Aantal*	*Aantal FTE*	*Gem. FTE*
Landbouw voor de wereldmarkt	240	488	2
Grondstofwinning en grootschalige bedrijvigheid	45	287	6
Recreatie en toerisme en evenementen	28	86,5	3
Rust	17	50	3
Wonen en kleinschalig werken	201	257	1,5
Verbreding van de landbouw	14	15	1
Verdieping van de landbouw	8	8	1
Overig	3	28	9
Totaal	556	1219,5	2

Bijlage 9 Multifunctionele Landbouw in Deventer

1. De Kleine Wildenberg

De Kleine Wildenberg is een kleinschalige zorg- en recreatieboerderij waar gastvrijheid en welzijn belangrijke pijlers zijn. De boerderij wordt samen met de deelnemers draaiende gehouden. Tevens wordt de mogelijkheid tot een overnachting geboden. Wildenbergsweg 6. www.zorgboeren.nl

2. De Oosterwaarde

Net buiten Deventer, ligt het biologisch dynamische landbouwbedrijf de Oosterwaarde. De Oosterwaarde opgericht in 1994 ligt op een eeuwenoude esgrond. In de boerderijwinkel zijn heerlijke verse groenten te koop. Sallandsweg 6. www.oosterwaarde.nl

3. Tuinderij Veldink

De familie Veldink heeft een winkel aan huis, waar biologisch verbouwde groenten van eigen akkers verkocht worden, waaronder ook asperges. Wetermansweg 10.

4. Aspergebedrijf 'De Boerkamp'

Gelegen op een uniek plekje ten noorden van Deventer worden op "De Boerkamp" al sinds begin jaren tachtig asperges geteeld. De Sallandse asperges worden in het seizoen elke dag handmatig gestoken en vers van het land aangeboden. Oranjelaan 19. www.deboerkamp.nl

5. Boerderij-camping 'De Kleverkamp'

Akkerbouw en melkvee boerderij met daarnaast een rustige camping met 38 plaatsen. Op de boerderij lopen vele dieren rond om naar te kijken en te aaien. Ook het huren van een caravan is mogelijk. Wechelerweg 39. *www.dekleverkamp.nl*

6. Landbouwminiaturenmuseum Frieswijk

In een voormalige boerenschuur in Frieswijk is het landbouwminiaturen museum gevestigd. U kunt ongeveer 1300 prachtige miniatuurtrekkers en landbouwmachines bewonderen. Frieswijkerweg 7. www.museumfrieswijk.nl

7. School van Frieswijk

Sfeervolle accommodatie in drie voormalige klaslokalen omgebouwd tot multifunctionele ruimtes geschikt voor: uitvoeringen, trainingen, exposities, vergaderingen, cursussen, presentaties etc. In de School van Frieswijk worden ook met enige regelmaat activiteiten georganiseerd als exposities en optredens. Avegoorsdijk 2. *www.schoolvanfrieswijk.nl*

8. Boerencamping 'De Kleine Lippe'

Boerderij "De kleine Lippe", gesticht in 1762, heeft zijn naam te danken aan de bezittingen van landgoed-eigenaar Groot Lipman. De boerencamping biedt 20 plaatsen en prima voorzieningen. Malbergerweg 2. www.dekleinelippe.nl

9. Het Wesselink boerenbed

Bij de historische boerderij (1623) het Wesselink zijn een aantal ruime Boerenbed tentplaatsen beschikbaar in de bosrand. Ook zijn er genoeg mogelijkheden tot vermaak op de boerderij en in de directe omgeving. Wesselinksdijk 7. www.boerenbed.nl

10. 'n Aanvang zuivelboerderij

Zuivelboerderij met winkel waar lekkere ambachtelijke zuivel en andere streekproducten worden verkocht. Op de koepromenade kunt u ontdekken hoe het leven van een koe er uit ziet. Aanvangsweg 2. www.aanvangzuivel.nl

11. Bed & Breakfast Erve Klein Koerkamp

Erve Klein Koerkamp is een melkveebedrijf dat al op de kaart staat sinds 1399 en is steeds in het bezit geweest van de familie Klein Koerkamp. De oude hooi-zolder is veranderd in een prachtig gastenverblijf. Het is voor gasten mogelijk een kijkje te nemen op de boerderij of even pauze te nemen met een kopje koffie. Koerkampsweg 4. www.ervekleinkoerkamp.nl

12. Groepsaccomodatie Huis in 't Veld

De schuur van deze voormalige kop-hals-romp boerderij uit 1960 is verbouwd tot een ruime groeps-accommodatie. Geschikt voor families, reünies etc. Arrangementen met o.a. fiets, (stads)wandel, step, schaats en kano activiteiten zijn mogelijk. Oerdijk 105. www.huisintveld-lettele.nl

13. Bed & Breakfast Orteler Spikker

De Orteler Spikker is een landelijk gelegen Sallandse boerderij met ruime kamers. Op de boerderij leven een groot aantal dieren en ook is er een boomgaard. Naast de B&B is er ook een vakantiehuis. De 2-persoonskamer van de B&B bevindt zich in het voormalige karnhuis. Vroeger werd hier de melk gekarnd, daarom heeft de kamer een bijzondere ronde vorm. Cröddendijk 3. ortelerspikker.wordpress.com

14. IJsboerderij Krukkeland

De familie Krukkeland maakt van de melk van eigen koeien een bijzondere kwaliteit boerenijs. Mogelijkheid tot het drinken van een kopje koffie, thee of limonade met wat lekkers erbij. Brandkoeleweg 2.

15. Boerderij Erve 't Assink

Vakantiewoning in een landelijke omgeving, waar rust, respect en zorg voor moeder Aarde hoog in het vaandel staan. Op Erve 't Assink is het mogelijk om een eigen paard mee te nemen op vakantie. Assinksteeg 2. www.assinkvakantiewoning.nl

16. Korenmolen 'De Leeuw'

Korenmolen de Leeuw, voor het eerst genoemd omstreeks 1523, is nauw verbonden met het dorp Bathmen. De molen heeft een rijke geschiedenis en is in de 2e wereldoorlog zelfs omgebouwd tot wind-molen! molenaar Tonny Moes maalt op ambachtelijke wijze diverse granen tot diverse soorten meel en melanges welke in de winkel verkocht worden. Oude molenweg 3. www.korenmolendeleeuw.nl

17. Boerderij-camping 'De Flierweide'

Boerderij-camping "de Flierweide" van de familie Flierman ligt aan de rand van het Traasterbos, een 30 hectare groot bos, waar u heerlijk van de natuur kunt genieten tijdens prachtige boswandelingen. Traasterdijk 16. www.flierweide.nl

18. Zorgboerderij Willemink

De Willemink is een zorgboerderij met opvang voor 3 deelnemers per dag. Het verzorgen van de dieren, het land en het werken in de tuin door alle seizoenen heen maakt dat alles aan bod komt op zorgboerderij Willemink. Willeminksweg 2a.

19. Mini-camping 'de Coolewee'

Camping bij de voormalige boerderij 'de Coolewee', 'verscholen' in het fraaie en afwisselende Sallandse buitengebied. Vermaak voor jong en oud tussen de weilanden, maisvelden en bospartijen. Arkelsteijnweg 6. www.coolewee.nl

20. De Pothaar boerderijmuseum & boerderijkamers

In boerderijmuseum De Pothaar is te zien hoe het Sallandse boerenleven er in vroeger tijden uitzag. De voormalige deel is als oudheidkamer ingericht, met onder meer klederdrachten, werktuigen en gereedschappen. Ook overnachtingen op het platteland zijn mogelijk in een van de boerderijkamers. Pothaarsweg 8a. www.depothaar.nl

21. Kinderopvang 't Koetje

Melkveehouderij met daarnaast een kinderopvang. De kinderen leren dat de boerderij een omgeving is waar veel gebeurd en veel te zien is. Braakmansteeg 5a. www.kinderopvangkoetje.nl

22. Boerderij-camping 'De Hoge Moât'

De Hoge Moât is een kleine maar ruime camping, aangepast aan de agrarische omgeving waar rust, ruimte, betaalbaarheid en gastvrijheid voorop staan. Braakmanssteeg 6a. www.dehogemoat.nl

23. Kaasboerderij Kloas in 't Hof

Ambachtelijke zuivel- en kaasboerderij. Rondleiding door de kaasmakerij met een kaashapje en een kopje koffie voor groepen vanaf 5 personen. Vooraf een afspraak maken. Boersenk 4. www.kloasinthof.nl

24. Pigdrive Brilman

De familie Brilman wil met de Pigdrive laten zien hoe het er in een varkenshouderij aan toe gaat. In de stal is een speciale skybox gemaakt geheel omgeven door glas. Via een LCD scherm wordt u verder voorzien van informatie over het houden van varkens in Nederland. Steginksweg 4. www.brilmanbathmen.nl

25. Leer/zorgboerderij Mentraining Salland

Melkvee- en akkerbouwbedrijf met daarnaast een leer- en zorgboerderij. Het doel van de boerderij is een deelnemer met een goed gevoel, meer eigenwaarde, eigen verantwoordelijkheid en plezier onderdeel van onze samenleving te laten zijn. Paarden spelen hierbij een grote rol. Oxersteeg 20. *www.menleren.nl*

26. Tuinderij de Haverkamp

De Haverkamp is een biologische tuinderij dat diverse soorten groente en fruit teelt en deze ook verkoopt in de winkel. De boerderij maakt deel uit van landgoed de Bannink. Rodijksweg 5. *www.tuinderijhaverkamp.nl*

